

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Борисав Станковић

ТАШАНА

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригиналno издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

Борисав Станковић

ТАШАНА

Садржај

ПРВИ ЧИН.....	4
ДРУГИ ЧИН.....	27
ТРЕЋИ ЧИН.....	54
ЧЕТВРТИ ЧИН.....	68
ПЕТИ ЧИН.....	87

ТАШАНА (КОМАД ИЗ ВРАЊСКОГ ЖИВОТА С ПЕВАЊЕМ)

ЛИЦА:

МИРОН, некадашњи друг Ташанин, а сада калуђер, варошки свештеник и владичин намесник

ХАЏИ РИСТА, првак хаџија, побратим Ташаниног свекра и старалац покојникове масе

ЧОРБАЏИ МЛАДЕН, отац Ташанин, баштован-пиљар и горди таст најбогатије куће

САРОШ, певач, мухамеданац али домородац, присни друг Ташаниног покојног мужа

ПАРАПУТА, просјак, блесаст, полулуд, тако звани »Божји човек«

МАНЕ, Грк, кафеџија

АРСЕНИЈЕ, клисар Миронов

БЕКЧЕ, отменији просјак-пијаница

ЈУСУФ-БЕГ РЕШИД-БЕГ ЦАФЕР-БЕГ АХМЕД-БЕГ } Другови Сарошеви

I и II БРАТСТВЕНИК Младенов

ДВА ДЕЧКА Ташанина

МИТА, унук Ташанин

ДИМИТРИЈЕ, момак код Ташане

ЈОВАН, нови момак код Ташане

КОСТА РИСТА III МОМАК } кафански момци

ЈЕДАН ОД ТРГОВАЦА

СЕЉАК-ЧИВЧИЈА

ТАШАНА, богата удовица

КАТА, мати Ташанина

МАРА, унука Ташанина

НАЗА, вођ чочека

СТАНА, слушкиња Ташанина, али врста господарице над осталом послугом

I II III } слушкиња Ташанина

Хације, братственици, чочеци, лаутари, Турци, народ Дечаци и девојчице, слуге и слушкиње дешава се у Врању 1850—80.

ПРВИ ЧИН

Соба велика и пространа, али са навученим завесама кроз које једва

продире светлост. По рафовима скупоцени сахани и друго посуђе од сребра и злата. С десне стране улаз. Улази се степеницама. На левој страни су врата од спаваће собе, а спроћу, на истој страни где је улаз, још једна мања врата, која воде у друге собе. На зидовима обешено оружје: јатагани, пушке, пиштољи, разни бичеви и камџије. У дну, један до другог, два широка, покретна прозора, кроз која се излази на балкон, и кроз која се види цело двориште патосано калдрмом, па и сама кућна капија, двокрилна, на свод, као и остале зграде око ње: кујне, штале, амбари. Види се чак и преко капије супротна страна улице са поређаним кућама, баштама. По дворишту промичу сенке људи, сељака, слугу, чивчија, како по амбарима носе на леђима џакове кукуруза.

У соби је слушкиња Стана са двама слушкињама. Стана уза зид клекла и пушећи надгледа шта ове раде. Једна брише и чисти рафове намештајући посуђе, друга јастуке и ћилиме по поду и мин дерлуку.

Из дворишта се чује ларма. Сенке људи, слугу, све више промичу носећи џакове.

Улази сељак са котличетом.

СЕЉАК

(Стани, показујући котличе):

Стано, сал још једно котличе вино да ни даш!

СТАНА

(и не гледа га.)

СЕЉАК

(наваљујући): Сал још једно. И то од оној што је још покојни газда пио.

СТАНА

(не гледајући га): Доста вам је. Нема више. И сада сте већ пијани.

СЕЉАК

(увређено): Ко? Мори ће пијемо цел ноћ, па ће опет сав поса да свршимо. Унећемо сав мумуруз; чак и онај што ће се ноћас донети с чифлук, и њег, и њег ћемо унесемо у амбарове. Сал ни ти још једно котличе дај.

СТАНА

(одсечно): Нема, и сада сте већ пијани.

СЕЉАК

Па и лудог Парапуту напојисте и наранисте, а нас, чивчије, нећете.

СТАНА

После кад вечерате, таг ће још да добијете, а саг нема.

СЕЉАК

(полази пркосно): Море, што опет ја тебе питујем. Идем си ја сам да си наточим. Шта ми ти ту: те ово, те оно. Као да ја не знам где су бачве! И као да смо ми, док је био жив и стари и млади газда, каткад одавде одлазили трезни. Као да сам ја од јучерке овде, те не знам како се овде једе и пије... Идем си ја да си наточим, шта ми ти ту...

СТАНА

Наждерите се! Никада друго и не радите. Од увек сте такви. Од увек, кад год овамо дођете, да вам је само да се наједете и напијете. Је ли овде неки хан, механа, или каква — Боже ме прости! — црква? *(Слуша. Чује се из далека, али јако звоњење звона.)* Зар већ звона? већ вечерње, већ да се иде на гробље?! *(Слушкињама):* Оставите то па се брзо обуците да носите на гробље шта треба да се подели за покојног газду.

Слушкиње одлазе.

Из спаваће собе излази Ташана. У најбољим годинама. Као свака, веома рано удата, а једнако негована, тек сада, после мужевљеве смрти, пуна сазреле лепоте. Обучена раскомоћено, доста аљкаво; са једва повезаном косом, тек мало овлаш закопчаним минтаном из којег јој се отимљу прса, гојна плећа. Иде, али услед те своје набрекле снаге не сме чврсто да стаје. Зато иде брижно, малаксало.

ТАШАНА

(с досадом Стани, показујући на двориште и грају): Шта је то тамо? Опет чивчије?

СТАНА

(прилази јој насмејано, ужурбано): Ништа, ништа, снашке! Знаш ти њих, они кад год дођу и донесу берићет, онда да им је само што више да једу и пију, и једнако траже: »дај котличе, дај котличе«.

ТАШАНА

(равнодушно): Нека их. Је ли долазио ко?

СТАНА

Нико, снашке.

ТАШАНА

Ни отац?

СТАНА

А, он? Био је, али са хаџи-Ристом. Заједно дођоше и прегледаше колико су чивчије кукуруза донели, и онда одоше. Ваљада ће опет да се врате. Нарочито хаџи Риста. Знаш да он не пропушта, а да сваке суботе не дође, не обиђе и види тебе, децу.

ТАШАНА

А мајка није долазила?

СТАНА

Није. Није ни она.

ТАШАНА

Никога...

СТАНА

Него хајде, снашке, хајде да се обучеш. Немој да си таква, и да те такву сад ко затекне.

ТАШАНА

(одбија руком): А, нека то.

СТАНА

(с наваљивањем, чуђењем): Како, снашке? Ред је. Знаш да може, уочи недеље, ко наићи, и онда зар да те такву нађе? Ето, хаџи Риста тек што није дошао. Бар за њега знаш. Он годинама, то се зна, то је његово: да је овде, да дође, поседи, разговори се... Тако је још с покојним старим газдом, с којим је заједно и на хаџилук ишао, тако и са младим газдом, па ево и сада после њих. Зна се то. Чак се зна какву ће кафу, коју ракију, и од ње колико чаша попити. Ено ја сам *(показује на двориште, кујну)* већ то све спремила. И кад знаш, онда?

ТАШАНА

(прекида је, с досадом): Знам то, Стано, знам. Добро, хајде донеси ми одело.

СТАНА

(излази и доноси одело).

ТАШАНА

(са истом оном досадом, мало се покреће, да би је Стана могла што боље оденути).

СТАНА

(облачећи је, намештајући је, дивећи јој се): Е, лепа си ми, снашке!

ТАШАНА

(неугодно): Ћути, Стано!

СТАНА

(не слушајући продужава да је намешта, удешава уживајући): Лепа, лепа си ми, снашке! Право је имао мој покојни млади газда што, место толиких хаџијских и газдинских кћери, тебе узео. Колико пута, кад стану да му говоре и не дају да узме тебе, он, ако је тога дана још и тебе видео гдегод, на каквој капији, кроз какав прозор, он се онда од дерта запије, и дубоко у ноћ дође кући. Ја га дочекујем, намештам му постељу, изувам, а он одједном почне као да пита мене, као да му ја дам савет: »Лепа ли је, Стано?« — »Лепа је, газдо!« , одговарам ја. — »Да је узмем, Стано?« — »Узми је, газда!« — велим. »Много је лепа!« сам себи одговара. И тако с тобом, с твојим именом на устима успављује се, брзо навуче јоргане на главу и заспи. *(Одмичући се од Ташане, гледајући је):* И сада ево, заиста лепа, лепа си ми, снашке!

ТАШАНА

Остави то, Стано! Него хајде што пре са тим облачењем.

СТАНА

(настави облачење, исправља, намешта јој боре на шалварама, антерији).

Чује се бат ногу. Звек бројаница и кашљање.

ТАШАНА

(Стани): Иди види.

СТАНА

(одлази и враћа се): Хаџи Риста.

Улази Хаџи Риста. (Стар, сув и ситна лица у дебелој колији; широких, чоханих чакшира и плитких ципела са дугим, масним бројаницама.)

ТАШАНА

(иде у сусрет, и љуби га у руку).

ХАЏИ РИСТА

(Ташани): Жива била, жива била! А где су деца? Хоћу, по обичају, да их пољубим и дарујем. (Полази дечјој соби.)

ТАШАНА

(га прати).

ХАЏИ РИСТА

(враћа се из дечје собе међући у недра кесу из које је децу даривао. Ташани): Како ти? Добро? (Брижно): А деца, јесу ли здрава?

ТАШАНА

Јесу. Само ми онај мали као увек једнако по мало болешљив.

ХАЏИ РИСТА

(уплашено): То да се гледа! Одмах да се види, шта је. Само деца нека су здрава. А како берићет, чивчије, сељаци, и слуге? Слушају ли?

ТАШАНА

Слушају!

ХАЏИ РИСТА

Видим да већ доносе кукуруз. Да ли су све донели што се обрало по чивлущима?

ТАШАНА

Не знам, хаџи.

ХАЏИ РИСТА

(увређено): Треба да знаш, кћери! Других година овде се доносило по сто, двеста, и више кола... а сада да је мање...

ТАШАНА

Не знам. Можда се опет толико донело. Само отац то зна. Он о томе води бригу.

ХАЏИ РИСТА

И отац ти, и он треба да зна: да не буде мање, да сељаци, чивчије, не краду, јер не сме да буде мање! *(Пауза)*. Па како ти, Ташана?

ТАШАНА

Добро, дедо...

Улази Стана носећи послужење од кафе и две мале чашице ракије.

ХАЏИ РИСТА

(Стани): А, Стано, љут сам на тебе!

СТАНА

(изненађено): Зашто, дедо?

ХАЏИ РИСТА

Тако, љут сам. Пролазим па видим: те овде кукуруз истоварен, те онде просуто, онде бачено, остављено... Како ти то да не видиш? Ти си бар одавно овде. *(Показујући на Ташану.)* Ако ти снашке не зна, од скора је, не памти како је овде, а и можда нема када, јер има децу да гледа и њих да пази; онда ти, ти бар знаш, ти бар треба да знаш...

СТАНА

Па знам, газда! Гледам ја, чистим, радим...

ХАЏИ РИСТА

»Радиш«. И опет да радиш, а не само да гледаш, већ да радиш. Све да је као што је и било. (*Показује иза себе у округ*). И башта, и шедрван, и дрвеће, и авлија, и цела кућа. Ти бар знаш какав ја имам аманет. Ти знаш какав ми је аманет остављао кад умираше стари ти газда, а мој побратим. Знаш ли?

СТАНА

Знам... ох, Бог да га прости!

ХАЏИ РИСТА

(*већ наљућен*): Па кад знаш, шта онда?

Улази клисар црквени.

АРСЕНИЈЕ КЛИСАР

(*Ташани*): Газдарице, послао ме деда-попа, и вели: ако је толико прешно он ће одмах, чим сврши вечерњу, доћи; али, ако није прешно, онда другог дана.

ТАШАНА

Кажи: прешно је, и моли га, моли нека дође.

ХАЏИ РИСТА

(*Ташани унезверено*): Зашто је прешно да дође? Да није болест? Деца да нису што?

ТАШАНА

Па нешто га и за децу зовем, а највише за покојника, за гробље. Зовем га да га питам кад пада, кад треба трогодишњи парастос у покој душе да дам.

ХАЏИ РИСТА

(*зарадован одобрава*): А за то: за парастос, подушје, за гробље ако, кћери! За то га зови, питај. И њега, деду, попа нашега, духовника нашег, за свашта зови, за свашта питај, јер он то све зна. А сада и ја идем. (*Спази послужење*): А, ја! Дај, Стано!

СТАНА

(*му приноси*).

ХАЏИ РИСТА

(*стојећи испија кафу и узима чашицу ракије и спрам светлости, на зраку, гледа је. Стани*): Је ли ово од оне ракије што је ја пијем?

СТАНА

Јесте, јесте. Та је.

ХАЏИ РИСТА

(испија на душак и полази): Е, сад збогом.

ТАШАНА

(заустављајући га): Седи, седи, дедо.

ХАЏИ РИСТА

Да идем. Сутра, после службе, опет ћу навратити да видим децу. Тебе, а и те чивчије. Да видим колико ће берићет донети, како доносе, како збирају и слажу у амбарове. Да не мисле, ако су им газде помрле, да они сада могу како хоће. Збогом! *(Прашта се.)*

ТАШАНА

(га љуби у руку, и испраћа до излаза).

СТАНА

(му понизно остраг исправља и чисти колију).

Улазе слушкиње са великим, покривеним корпама, пуним јела, понуда, што ће на гробље носити и у покој душе раздавати. Све то међу пред Ташану и откривају показујући јој што су понеле.

ПРВА СЛУШКИЊА

Еве, снашке, све је понесено. Није ништа заборављено. Ево и свеће, и тамјан, и кадионица.

ТАШАНА

(пошто прегледа): Добро, добро. *(Стани):* Стано, јеси спремила дечје цвеће?

СТАНА

(показујући главом на дечју собу): Јесам, јесам. Њихово је цвеће тамо код њих. Деца га узела.

ТАШАНА

одлази и враћа се водећи два дечка који носе ките цвећа. Ташана их доводи до корпи.

ТАШАНА

(показујући деци где ће цвеће метнути): Ту, метните ту. То је поздрав тати од вас.

ДЕЦА

(међу).

ТАШАНА

Тако, сада идите. Сада сте поздравили вашег тату.

СТАНА

(одводи децу).

ТАШАНА

(слушкињама): А сада идите ви. Само брзо, да на време стигнете на гробље!

СЛУШКИЊЕ

са корпама одлазе.

ТАШАНА

остаје сама.

Мрак пада. Ствари, рафови, оружје, све се јаче црни, испољава и тоне с мраком.

ТАШАНА

(уплашена мраком, самоћом, хвата се за чело, виче): Свеће, Стано! *(Пауза.)* Стано! Стано!

Улази Ката.

ТАШАНА

(бесно матери): Где си, мори, мати?

КАТА

(зачуђено): Па ту сам, синко!

ТАШАНА

(унезверено, љутито): Како ту? Сви сте ви ту. И ти ту. И отац ту, а нигде вас нема. Оставите ме тако саму, па...

КАТА

(изненађено): Како: оставили те саму? Па ти си овде у својој кући, и како онда да си сама?

ТАШАНА

(наставља): Да, оставите ме саму. Ти у два, три дана ако навратиш, а отац, и кад дође, све тамо, на дворишту, по амбарима, шталама, са момцима, чивчијама, а ја сама овде по кући, по пустим собама, нико да дише поред мене а овако од страха да...

КАТА

(у чуду): Луда ли си?

ТАШАНА

(горко, с насладом): Јест луда, да! Ох, камо да сам сасвим луда, сасвим мртва, те бар онда да ништа не видим, ништа не знам...

КАТА

(прилази уплашено): Ама како: »луда, мртва«, »да ништа не видиш?« Шта ти имаш да гледаш овде, и од чега да страхујеш?! Шта је то, кћери?

ТАШАНА

(окреће се од матере): Ништа. Остави ме. Не знаш ти. Сви ви тако. »У својој си кући, своја си газдарица«, а опет сваки на своју страну, сваки себе гледа, а само ја овде једнако сама, једнако пуста, па да се излуди!

КАТА

(пренеражено, уплашено, прилази јој): Како да се излуди, чедо? Како да си сама? Па еве ту сам ја! Ја бих ти сваки дан долазила, не бих те остављала; ама онај стари, татко ти, не да. Виче: што да сваки час и сваки дан теби долазим, те да почне свет говорити: како, ето, зет умро, па сад ташта из куће не избија; не може да се наједе и напије. А ти, и без нас опет ниси сама. Ето: слуге, момци, толики свет. Да је друга на твоме месту, била би срећна, поносила би се, а ти... (Потресено): Боже, чедо! Боже, Ташана! Буд тамо, код куће, нисам на миру од оног старог, оца ти — знаш га какав је: ни за шта, ма шта да је, одмах он кућу дигне мртве на миру не остави од вике и псовке

— а оно и овде кад код тебе дођем... Никад да тебе затекнем веселу, све нешто тако, И ви сви на мене, као да сам ја за све крива, да до мене стоји! Зар сам ја хтела да тако буде, да зет, покојник, рано умре, ати да останеш удовица, у црно да се завијеш, да толике године из куће не излазиш, да свет не гледаш, да тужиш и плачеш. *(Плаче.)* Ја ли, твоја мајка, теби то у инат учиних?

ТАШАНА

(обесне се о њу, плаче, гура главу у недра): Нано, нано! О не знаш ти, нано моја!

КАТА

(милује је): Па кажи, чедо, кажи нани својој!

ТАШАНА

Не знам. Само знам да не могу више. Не могу више да овако издржим. Ох, излудећу од страха.

КАТА

(сасвим преплашена од Ташанина изгледа, појури вратима): Како страх? Од чега те страх? Ама шта је то? *(Виче):* Стано!

Улази Стана.

СТАНА

Ево ме.

КАТА

(љутито, прекорно, показујући на Ташану): Шта је ово, Стано? Зашто да ми па ти не јавиш да је она толико болна и оваква?

СТАНА

(ситећи се и показујући на Ташану): Болесна, ја! А што по три дана ништа не окуси, то ти не говори?!

КАТА

Ама да ви тамо с момцима ноћу дуго не седите; и можда по кући лупате и лармате, те се она овамо с децом од тога трза и плаши?

ТАШАНА

(неугодно, с досадом зауставља матер): Ох, не то. Та није то. Не знате ви. *(Оставља и матер и Стану и иде, изваљује се на миндерлук до прозора):* Оставите ме, оставите ме. Болесна сам.

СТАНА

(Кати): Зготовим најлепше, најбоље јело, и донесем јој; молим је: узми, једи. Дао Бог, има шта јој душа зажели. И велим јој: једи, пиј, окрепи се, и изађи! Ено *(показује на башту):* кад год је лепо, а особито кад је лето, кад сунце зажеже и жега притисне, тамо је хладовина: шедрван бије и вода прска по лицу, и онда ја тамо изнесем: и јастуке и ћилимове и воду и ратлук. Све удесим и разместим онако како је још покојни газда уживао, па само да она сиђе с децом, и тамо седи, раскомоти се; али она неће. Па колико пута јој говорим: нека и из саме куће изађе, нека се прошета, разоноди. Нека или сама, или с децом, пође као да иде на гробље. И не мора тамо ићи. Или, ако се баш заборави и пође до њега, па чак оде на само гробље, опет тамо не мора, као увек, да плаче и кука. Може се неки пут и онако, јер, ако је за вајду, доста је. Али она ни то, ништа неће. И, кад неће, мора да је болесна; него чудо ми је како је јоште и жива. *(Љутито, увређено одлази.)*

КАТА

(Ташани прекорно): Е, е, зашто, Ташана, зашто, кћери, тако?

ТАШАНА

(устаје, а већ тресући се од помисли на добра јела, пића): Да, да, још и то: добро јело, добро пиће. Мени и ово је сувише, па још и то ми треба. И онда не би тек могло да се заспи, да се ноћ проведе мирно, и да се сасвим не излуди, побесни од страха. *(Шета се, сама себи):* Да, »једи, пиј, добро се храни«, а овамо, само гробље, само покојник. Ако уздахнеш — покојник; ако удишеш, што год помиришеш — опет све на покојно, на мртво. Свуда око тебе само покојно, мртво, и ја покојна, и мртва, а овамо још добро да се једе, пије...

КАТА

(уплашено, са страхопоштовањем): Е, за то »покојник«, »гробље«, знаш, чедо, ја за те ствари не смем да се мешам. Да ли треба још каква молитва, још какви парастоси, подушја, за све то треба деду, калуђера, да питаш. Нико од нас не сме у то да се меша. Једино он то сме. Што њега не питаш, што њега не замолиш и позовеш?

ТАШАНА

(љутито): Звала сам, толико пута сам га звала.

КАТА

Па?

ТАШАНА

Неће! Никако не долази. Ето и сад сам га звала, па као увек, само се изговара... Мучно да ће и сада доћи. Неће.

КАТА

(убијено): »Неће«, чедо? Ех, знам и зашто неће. Боји се, јер зна какав је свет: да добро заборавља а зло памти, па се боји, ако почне код тебе да долази, да не почну зли језици...

ТАШАНА

(разрогачено): Како »зли језици?« Зашто »зли језици?«

КАТА

(одмахује руком. Више за себе): Не знаш ти, чедо! Свет, он, тај свет, за друго ништа и не зна, већ само зна и памти оно што је некад било: како је деда, калуђер, био наш комшија, па с тобом одрастао, после те тражио, просио, па како те татко не даде за њега а он, тобож због тога, отиде у свет. Толико времена није се чуло за њега, нити знало где је. Чак се мислило да је и умро, док он, ето, отишао у калуђере и после дође овамо за попа и деду. Па сигурно сада, да га не би свет оговарао, кад га види да долази овамо, због тога ти и не долази.

ТАШАНА

(плаче): Па зар сам и за то ја крива? И кад си ти то знала, што ми ниси казала, да и ја знам, да онда човека не зовем, не досађујем му? *(Од једа не може матер да гледа)*: Ама, сви ви тако! Сви ви знате. Знате и што треба и што не треба, а овамо код мене кад дођете, ништа не знате, ништа не видите, него се само грчите, склањате, гледате да испред мене што пре побегнете. И онда ја све морам да знам, да бих за све ја била крива. *(Сасвим бесно уноси се матери у лице)*: Чујеш, ти, ево ја теби сада кажем, а ти свима: оцу, хаџијама, и коме хоћеш, да ја више овако и овде нећу и не могу. Или да ме одавде водите, склоните некуд, или ћу ја сама... Ја ћу, ја... *(У очајању не знајући шта ће)*: Ох, не знам шта ћу, и шта ја могу?... *(Сасвим бесно, решено)*: Или бар, ако ништа нећете да чините са мном, онда нико више да ми не долази, нико на очи да ми не излази, да никога више не видим, не чујем, па ни саму тебе, ни оца, да би бар онда овде сама, пуста, затворена што пре умрла, излудела и свршила. *(Разјарено, унезверено иде по соби.)* Ох! Ово је страшно! Буд овде, у кући, мораш да си са покојницима, с гробљем, свећама, тамјанима, парастосима — ноћу не смеш од страха слободно да дишеш, а камо ли да заспиш и одмориш се — а оно још мораш да пазиш, и да тамо, по чаршији, по вароши, по кућама, што ко не каже о теби, не помисли, не чује што.

КАТА

Ама, не велим да деда због тога неће да дође, него тек онако... Можда због нечег другог не долази. Сигурно има посла. Јер њега свуда траже, па можда нема када...

ТАШАНА

(узрујана, још бесна): Остави ме, остави ме, немој више да ме лажеш, и да ме заговараш. Докле ћеш и ти и сви ви мислити како ја једнако не могу ништа знати, ништа видети, чути, осетити, и да ви зато онда можете вечито да ме лажете. Чак и не поцрвените, него сте срећни, радосни, кад видите како ја не примећујем да ме лажете. И шта ми онда долазите? Па и ти сама, ни ти више немој да ми долазиш. Јер кад год и ти дођеш, више се с тобом наједим, него кад сам сама. Зато, остави ме.

КАТА

Па како и где да те оставим? Ако дан, два не дођем, а ти плач и грдње на мене: где сам за толико време, што те остављам саму; а кад дођем, ти опет: да идем од тебе, да те оставим!

ТАШАНА

(за себе): Да, саму, саму да ме оставите. А ако не можете због имања, чивлука, света, хаџија, да ме саму са целом кућом затворите, зазидајте ме у неку собу, и на њој да нема ни врата ни прозора. Ако морате због деце, што треба они кадгод да ме виде, онда отворите два отвора, оставите две рупе, па нека ме кроз њих гледају. А ја да сам сасвим затворена, сасвим чврсто ограђена, те ћу бар онда бити слободна, мирна, нећу страховати да што рђаво учиним.

КАТА

(уплашено одскочи од ње): Ама, јеси ли луда? Какав страх? *(Решено намешта шамију око главе.)* Идем ја, идем ја сама да зовем деду калуђера, да видим што је то, какав је ово страх? Да не треба каквих молитва, какав парастос, или па што друго? *(Одлази.)*

ТАШАНА

(за себе): Не треба, нико ми више не треба. *(Седа, раскомоћује се, разрће око чела косу, око врата одело, да се освежи. Одједном уздрхта, скочи. Таре руком уста и образе.)* Ох, што ме сврбите, пуста остала! Ох, што ми бридите, осушиле се да Бог да! *(Притискује прса.)* Ох, што дрхтите, што се не смирите, што једном не усахнете!

Враћа се Ката.

КАТА

(радосна, весела): Баш као да сам знала те изађох, јер га сретох. Он, деда, пошао, али као да се покајао и већ хтео у други сокак код другога да иде, те га ја, молбом, једва склоних. И сада ево деде, ето долази.

ТАШАНА

(уплашено): Што си га звала? Или што ми каза да ме је волео, тражио, и због мене у калуђере отишао, и сад ме је страх због тога. Не могу сада да сам слободна, не могу да... *(Намешта се, узрујана и уплашена.)*

КАТА

(ужурбано намешта по соби јастуке, исправља по поду ћилимове): Ништа, ништа се ти не бој. Оно је прошло. Деда је он, калуђер, Божји човек. Да смо те њему дали, сада би и он био баштован, а не ово што је!

СТАНА

(појављује се на вратима): Ево деде!

Чују се кораци како се пење.

Улази Мирон (са требником, увијеним у епитрахил. Још млад, али задовољан и поносан собом; већ доста угојен. Обучен упола владичански као сваки »намесник«, старешина над осталим сеоским свештеницима. Лица мирна, уморна, али још живих, жељних очију).

МИРОН

(благосиља све, али поред свега не може да се савлада да буде миран, прибран): Живе биле, и благословене да сте! *(Прилази Ташани):* Ташана, звала си ме. Истина, звала си ме више пута; али ја никако нисам имао времена. И сада, ево, једва што дођох.

ТАШАНА

Ако, дедо. Хвала!

МИРОН

Казуј, немам времена, морам одмах да идем.

ТАШАНА

Седи, дедо, молим ти се!

КАТА

(упада, подносећи пресавијен јастук, да на њега Мирон седне): Седи, седи, дедо. *(Показује на Ташану.)* Знаш, од неког времена једнако ми се тужи. Знаш, Станко, синко... *(Трза се.)* Ох, ја сам опет заборавила, опет те зовем као некад, као кад си био дете, наш комшија...

МИРОН

Ако, ако, не љутим се. Чак ми је мило. Него после?

КАТА

Па не знам, синко. Ете, тако једнако ми се тужи, једнако као да је неки страх, неки снови, нешто ноћу, као да јој је... Па да не треба каква молитва, какав парастос?

ТАШАНА

(неугодно Кати): Ама није то. Не знаш ти.

КАТА

Па добро, чедо, онда ето ти деда па му кажи. Ја одох да скувам кафу, а ти све деди кажи. *(Одлази.)*

МИРОН

(Ташани): Да ниси болесна?

ТАШАНА

Не, дедо. Али седи, седи, молим ти се! Ох! Не знам ни ја. *(Хвата се за чело.)*

МИРОН

(прилази јој уплашено): Шта је, Ташана? Па кад ти је толико тешко било, што ниси казала, и онда бих ја одмах дошао, одмах, још први пут?

ТАШАНА

Ох, и ја, дедо, не знам! Само знам да...

МИРОН

Шта, кћери?

ТАШАНА

Не знам, дедо!

МИРОН

Ама да ипак, ниси болесна?

ТАШАНА

Не!

МИРОН

Па?

ТАШАНА

(решено): Страх, дедо!

МИРОН

(уплашено): Од кога? *(Досећајући се)*: Ама да те ко не плаши? Да ти ко ноћу не досађује, или штогод кроз прозор не убацује или чак можда покушава да и сам код тебе уђе?... *(Већ бесан)*: Који је то што сме тебе, децу и кућу ову ноћу да узнемирује? А, који?

ТАШАНА

(прекида га): Дедо!

МИРОН

(јаросно): Који је? Који је тај што, поред свију нас, оца ти, матере, хаџије, који сваки дан долазе, обилазе те, надгледају те, ипак се усуђује да тебе и кућу ноћу... Тај ваљда има две главе а не једну. Кажи, који је тај?

ТАШАНА

О, дедо.

МИРОН

Ко?

ТАШАНА

Па он!

МИРОН

(бесно): Ама ко »он«? Шта је, где је, тај »он«? Какав је, одакле је? И зашто ме одмах ниси звала, одмах ми име његово казала? *(Трза се, кајући се)*: Али, јеси, звала си ме, толико пута си ме звала, а ја све мислим да није баш тако. Нисам знао да тебе ко сме. *(Планувиши гневно)*: Који је то »он«. Ташана? Кажи га! Одмах га кажи, па да омркне а не осване! Ко је тај и шта је тај, који сме тебе још...

ТАШАНА

(одбијајући): Не то, деда. Није нико, већ он, он, дедо, он, покојник!

МИРОН

Како: »он«, »покојник«! Покојни твој муж? Не разумем!... *(Досетивши се):* Ама да га много не сневаш? Да ти у сну често не долази, не досађује, љуби те, грли? Па и за то има лека! Узми и пости: само хлеб и воду, за неколико дана, да ти тело, снага не буде силна, па онда ће ти и сан бити и чист и благ.

ТАШАНА

(неугодно): Не то, дедо! Није то!

МИРОН

Па онда тек сад ништа не разумем. Он, покојни твој муж, а опет није он! Сада тек ништа не могу да знам, Ташана!

ТАШАНА

(не знајући шта ће, кршећи руке заплаче се): Не знам ни ја, дедо. Само — ох...

МИРОН

(прилази јој сасвим узбуђен): Ама шта је то? То је нешто много кад плачеш! *(Надноси се над њу, сасвим решено):* Ташана! — не кћери, не снахо, већ Ташана, шта је? Кажи све! Све кажи! Немој ништа од мене да кријеш, јер немаш од мене ничег да се бојиш. Не бој се ти мене. *(Пауза.)* Или не! Чекај! Имаш право! Не можеш ти мени ништа казати, док ја прво теби све не кажем. Треба! Откада ја мислим да треба све да ти кажем. Не бој се ти мене, и не гледај у мени свога некадашњег Станка, твога друга, твога комшију, који је тебе тобоже волео и због тебе у свет отумарао.

ТАШАНА

(као извињавајући се): Нисам, дедо, за то ни знала. И да ми сада матери не каза, ко зна да ли би икада дознала.

МИРОН

(сасвим решено, чак загрејано): Ако си дознала, а требала си одавно за то да знаш, и онда би ти било јасно зашто ти никако не долазим. Нисам хтео због тебе, да не би свет почео свашта говорити... Али да сам знао да ти је оволико тешко, мучно... Дакле, зато све кажи! Никако се не бој мене! Јер оно што је некада било, било је. И ево, можда ће ти бити криво, али ја се не кајем за то. Чак и срећан сам, што је тако било, што те нису дали за мене, те сам због тога отишао у свет, и постао ово што сам сада: ваш свештеник, ваш деда калуђер, испосник Свете Горе, намесник Светога Оца Прохора Пчинског. И зато сам срећан. Сан ми је лак, душа чиста, тело мирно и мртво. И зато, Ташана, не бој се ти, већ кажи ми све, кажи све као оцу, више него оцу, као

самој себи, као Богу своме, јер је он једини који све зна, све види, и који може да утеши и умири грешну и болну душу.

ТАШАНА

(зарадовано): Ох, хвала, хвала, дедо! Хоћу све да ти кажем, само не знам како ћу. Знам само то да ми је тешко, да не могу више овако, и да ме је страх... страх... Ох, чекај, дедо... Не знам како да кажем. Само то, дедо, ево, не једна година, већ две, три, увек све једнако тако. И то како, дедо? Ни жива ни мртва! Умро он, одавно покојник, а свуда је он. Тамо, код вас, по вароши, по чаршији, од њега нема ништа, одавно се на њега заборавило, као да га никад није ни било; док овамо, у кући, он је једнако ту. Ту је он, ту му оружје, ту му соба и постеља, ту вино, које је пио, јело које је најрадије волео. Па још ноћу, кад се остане сам... онда је тек тешко и страшно: ту је он, а нема га, мртав је. (Показује око себе): Свуда је он: око мене, око деце, у постељи... Жив је, чисто као да дише а међутим нема га, нема, нема, дедо! Па је ноћ онда тешка, као гроб мртва, не може да се издржи од страха. Једва чекам звона да зазвоне, дан да осване, и онда да се брзо трчи на гробље, да се види да му гроб можда није како треба, да му можда кандило није просуто, свеће угашене! И све, и њега и младост моју, знам сад више по гробљу него по животу...

МИРОН

(размишљајући, сетно): А... а... сећам се... сад тек могу... Сада тек могу да знам. (Ташани): Па зар нико ни од твојих, ни од хаџија, зар нико од њих нема да ти дође, да те разоноди, утеши, умири?

ТАШАНА

(охрабрена): Ох, сви они, и кад дођу, као да су дошли њега, покојника ради, да њега виде, да њега походе, и као њему мртвом да угоде. И онда, и то годинама, једнако се само гледа: да се први цвет њему на гроб изнесе; прва крушка, јабука, у покој његове душе разда; први грозд, прво вино, преко његова гроба прелије, као да је жив, као да он то тражи од мене. Ох, дедо! (Прилази прозору): И то није један дан, месец и година, већ цео век никако не смем прозор да отворим да се не би завеса више помакла, већ да исто онако стоји како је стајала, док је он био жив...

МИРОН

Како да не смеш? Зашто да не смеш више прозор да отвориш и завесу помакнеш, да Божји дан и сунце и светлост уђе. То бар није ништа.

ТАШАНА

Не смем, јер кад се широм прозор отвори, онда ће свет: Како? Ето! Удовица већ отвара пенцере, већ хоће да гледа у свет, већ хоће на кога да намигује!

МИРОН

А, ја, да... Имаш право... Јест. Свет је...

ТАШАНА

(наставља показујући на зид, засторе и украсе и повешано оружје покојниково): Па ово! То све мора тако да је, као када је он био жив. Не сме ништа да се помакне. И добро. Пристајем. Нека буде тако, нека стоји тако. Али због тога што то мора да буде, ја онда из страха да или рукама или раменима, кад прођем, случајно што не дирнем, не повучем и пореметим, не смем руку слободно да држим, не смем слободно да крочим. И то дању и којекако могу да издржим. Дан је, светлост, види се. Али ноћу! Ноћу кад треба да изиђем, да деци воде донесем, а мене обузме страх да онако, у мраку, на његове, покојникове ствари не натрапам, не додирнем их. Ох, дедо, онда тај страх! Страх, страх, да се излуди! И тако сваког дана и сваке ноћи. И једнако, увек, све веће, све страшније... Али доста! *(Уморна, сустала, таре чело.)* Не знам да ли сам и ово до сад могла и знала како треба да ти кажем. Ох, не знам како треба још да кажем.

МИРОН

(одобравајући): Јеси, јеси. Знала си да кажеш. Казала си ми све. Знам сада све, разумем... И зар до сада нико да не види како се ти мучиш И патиш због тога? И нико то да не опази, и нико да не покуша да поправи?

ТАШАНА

Ох, ко ће, дедо? Отац? Ти већ знаш њега. Он, само да му се не пребаци како је недостојан и недорастао за таста оваке и оволике хаџијске куће, пре би ме мртву гледао него што би дао да се у што покојниково дира! А за хаџије: хаџи-Ристу и друге?... Они и онако нису никад ни волели што ме је покојник узео...

МИРОН

Како »нису волели«? Шта си ти, и каква си, те да они нису волели?

ТАШАНА

Не знам. Само знам да су му давали неке њине, хаџијске кћери, а он, покојник, није то хтео, него, као у инат њима, узео баш мене. И сад, кад овамо дођу, за њих је само главно: да ли се од чивлука сав берићет доноси; да ли се имање не поткрада; да ли су деца здрава и како се негују; да ли се покојник поштује; да ли му се износи за душу, дају помени, пале кандила!... А ја за њих нисам жива. Треба да сам жива, али само зато што сам родила и што чувам не своју већ њихову, покојникову, хаџијску децу. А ја, сама за себе? Ништа! Могу да живим, мрем.

МИРОН

(плане увређен): Зар ништа више?

ТАШАНА

Ох, да! Нећу да кажем да ми когод што рече; али тако је: за све њих ја нисам ништа, мртва сам. А, ево, жива сам, дишем, говорим; а треба да сам мртва.

МИРОН

Ане, нећеш ти бити мртва!... Ко је тај који то хоће? *(Виче)*: Стано!

Улази Стана.

МИРОН

(заповедајући): Иди, али не ти, него пошаљи момка и он нека иде и нађе хаџије, и да им каже да ме сутра овде чекају. Јеси чула? Сви овде мора да су! И то да им каже да сам ја тако казао, да сам ја тако наредио!

ТАШАНА

(уплашено): Зашто, дедо? Немој, страх ме је!

МИРОН

(утишава је): Не бој се ти. Буди мирна, весела, здрава. Живи и диши са својом децом, кућом у име и славу Бога... А ја имам да видим ко су ти што хоће да си мртва, да ниси жива! Ко је умро — умро, ко живи — нека живи! И да видим ко ће смети: ни саме хаџије, хаџи Риста, ни нико... Не бој се ти само. Ништа није. Али ти си још узрујана, још уплашена. Не бој се, ничега се не бој. *(Прилази прозорима, отвара их.)* Ево ништа нема, и не сме бити. Буди слободна, мирна. Али баш кад си толико уплашена, хајде да окадим, читам и осветим водицу.

ТАШАНА

(умирена, љуби му руку): Ох, хвала, дедо!

МИРОН

(навлачећи епитрахил, један крај меће Ташани на приклоњену главу): Тако, наслони, одмори главу, чело. *(Вади и даје јој у руке бројанице са распећем)*: Узми и ово. *(Виче)*: Стано, донеси воде, босиљак! *(Ташани)*: Не бој ми се. Све то није ништа, и не сме ништа бити.

ТАШАНА

(испод епитрахила љубећи распеће на бројаницама): Хвала, хвала, дедо!

Улази Стана, уноси све што треба: свећу, кадионицу и жар, тањир са водом и босиљком.

МИРОН

(кади. Затим »Благословен Бог наш«... и чита нечујно. Потом узима босиљак и шкروпи водом по соби, око себе, а највише по Ташаниној глави). (Услед свежине воде, Ташана се сасвим умирује. За време читања, Ташана, ослоњена на његову руку, готово заспи.)

Улази Стана и износи малопре унету воду и босиљак.

МИРОН

(тихо Стани): Не заборави на хаџије да сутра сви дођу и да ме чекају.

СТАНА

(излазећи на прстима): Нећу заборавити, не, дедо!

МИРОН

(пошто виде да је Ташана готово заспала, пушта јој руку, и, да је не пробуди, полако, нежно оставља је; али, дижући руку, коју је Ташана држала и на коју је главу наслањала, и бришући њоме чело, косу, лице, одједном сав задрхта по тресен): Ох, опет овај мирис! *(Полази.)*

Са улице почињу да допиру узвици деце: »Жиж, жиж!« и бесомучно дерање Парапуге: Изгоре Парапуга, изгоре, ах!

МИРОН

(прилази прозору и нагне се напоље): Опет га ова деца ухватила, опет га уплашила бацајући му запаљене жижице... Ах, он се опет искрао из цркве. Говорих клисару да га добро чува, али узалуд. *(Нагиње се и виче):* Парапуга, Парапуга, ја сам, деда твој, не бој се! Нећеш изгорети!

ПАРАПУГА

(споља, невиђен): А, ти, дедо? Добро! Ево једем ја, једем.

МИРОН

Ама зашто земљу једеш, за Бога?

ПАРАПУГА

Једем, једем! Земља сам... И ти си земља... И сви смо земља. И сви ћете бити земља.

МИРОН

Јест, јест. Од земље смо, и бићемо земља. Али зашто ти земљу да једеш, кад су ти недра пуна комадима хлеба. И зашто земљу, кад је и за птице Бог дао хране. *(Спази на улици једног пролазника):* Чорбаци Стојане, причувај Парапуту од деце, док ја стигнем да га узмем и одведем код мене у цркву. *(Одлази.)*

ПАРАПУТА

(одлазећи): Земља сам, и ти си земља. Сви смо земља. И сви ћемо бити земља.

ДРУГИ ЧИН

Д

ок је у првом чину све тужно, дотле је све у другом весело, светло, пуно живота.

Соба иста, али раскошно намештена. Лепришају се по зидовима окачени дугачки свилени пешкири. Блешти се велико огледало, сада без црног вела. Прозори широм отворени. Бије јутарња свежина и светлост. По тишини, особито уличној, осећа се да је празник, недеља. То се још јаче осећа каткад брујањем звона са цркава, пролажењем слушкиња преко соба, њиним изношењем старог рубља, чаршава, пресвучених хаљиница дејјих. Слушкиње се враћају и намештају собу. Једна брише прозоре и чисти рафове, друга намешта јастуке и по поду ћилимове. После опет одлазе. Чим се дигне завеса, чује се наизменично песма слугу и слушкиња на разним местима, ма да се певачи и не виде. Две служавке певају:

Живовале две другачке,
Међу себе говориле:
»Како смо си две другачке
Да је да смо две јетрве!«
То зачуле старе мајке,
Раздвојише две другачке.

СТАНА

(пушећи надгледа рад слушкиња и намешта по соби).

Улази Бекче у чоханим чакширама, џемадану, са свиленим појасом; на глави набијена шајкача до очију. Бос, разголићених груди, увек весео и с песмом. Станин вршњак. Био је некада врло леп, што се и сада приметно види. Кошчат, и има пуну, кратку браду. Омиљен код свију. При улазу, пијан и заваљен, пева:

Катаринче, девојче,
Ајде да се земаме.
Како да се земаме,
Кад си паре немаме?

СТАНА

(сама за себе): Ех, келеш, и ти ће неког да земаш, — а ни чакшире немаш!
(Смеје се): Када ли се овај удеси и када чу да је овамо слободно и весело. *(Гледа га.)*
Бре, бре, од кога те покојника тако удесише у те чохане чакшире, па и џемадан, па чак
и свилен појас! Само си рукав опет врпцом везао. Не можеш да заборавиш свој
некадашњи ужарски занат.

БЕКЧЕ

(продужава певати):

Ако си паре немаме,

Оку и пол севдах имамо.

СТАНА

Пропао си, али ти је глас топао. И још си ме тражио за жену! Умало се не
преварих и пођох. *(Себи):* Беше леп, али се пропи.

БЕКЧЕ

(пружа руку Стани за новац): Стано, за дуван!

СТАНА

Попићеш.

БЕКЧЕ

За дуван, жива ми ти!

СТАНА

(баца му новац): На, цркао да Бог да!

БЕКЧЕ

(одлази).

СТАНА

(пушећи намешта по соби).

Утрче слушкиње.

ПРВА СЛУШКИЊА

(преплашена, пренеражена): Јао, Стано! Ено луди Парапута где се ваља по авлији.

СТАНА

(љутито): Па што га не нахраните и напојите?

ПРВА САУШКИЊА

(уплашено): Неће! Баца хлеб. Исколачио очи. И знаш га, по његовом обичају, мумла, прети: како је ово његова кућа и хоће горе, овамо у собу. И бојим се овамо да не дође, да га деца не виде.

Чује се на степеницама, до врата, стењање, неприродно мљаскање устима и потмуо глас: »Моја је ово, моја кућа!« Појављује се глава Парапуге, али леђима окренутог, несразмерно развијена и утрпана крпама, поњавама.

СТАНА

(не дајући му да уђе, заклањајући га на вратима, благо): Твоја, твоја, Парапуто. Само зашто не идеш у кујну, и тамо ће ти дати да једеш и пијеш.

ПАРАПУТА

(мумла): Моја је ово кућа као што су и све куће моје! И ви сте сви моји! И сви ћете као и ја земљу да једете, као што ће и вас земља да једе. И ја ево, ја једем земљу, једем земљу.

СТАНА

(узрујано): Ама зашто земљу, кад ето толико хлеба имаш по појасима и недрима? И зашто онда земљу? *(Умиљато):* Али иди сада, Парапуто, у комшилук, у другу неку своју кућу.

Види се како Парапуто одлази мумлајући: »Моја је, моја кућа«.

СТАНА

(слушкињама): Ето видите, и што сте толико залармиле. Као да га не знате. Као да га први пут виђате.

СЛУШКИЊЕ

(одлазећи): Море, страшан је!

Улази Ташана.

ТАШАНА

(обучена раскошно, не могући да веже низу дуката око врата чисто се спотиче идући. Стани): Стано, вежи ми низу. Откада је везујем па не могу. (Гледа низ себе и као црвенећи од стида због својих лепих хаљина): А и ово! Ниси требала да ми спремиш ово одело. (Сагиње се Стани, да јој закопча низу.)

СТАНА

(закопчава је. Али гледајући у Ташанин сјајан подбрадак, светло, зајапурено лице, а највише у њена, сада под танком кошуљом и кратким јелеком гола развијена прса, заборавља да је закопчава).

ТАШАНА

(црвенећи од Станиног пиљења): Та закопчавај! Шта ме гледаш?

СТАНА

(као самој себи): Е лепа си ми!

ТАШАНА

Та закопчавај ту низу и остави то твоје...

СТАНА

(закопчавши јој низу, одмиче се од ње, дивећи јој се): Ама, не знаш ти каква си!

ТАШАНА

Остави, остави то твоје. *(Мало надурено и као озбиљно увређена):* И чујеш, мори, немој више онолика јела да ми доносиш. И што си ми синоћ онакву воду спремила за купање? Није била толико врела, колико некако чудна. Да ниси у њу какве мирисе, траве метала?

СТАНА

(тајанствено, задовољно): Нисам де, нисам...

ТАШАНА

Јест, ниси?! Зато ја готово целе ноћи не заспах. Ко зна кад сам тек заспала. А боље и да нисам никако ни спавала.

СТАНА

(у поверењу): А што? Дошао у сну неко па те грлио, љубио?...

ТАШАНА

(прекида је црвенећи): Хајд' хајд'!

СТАНА

(гордо, поносна на своје знање): Али зато, због тих трава, због тог купања, види како си лепа!

ТАШАНА

(у смеху): Та престани једном с тим. Добро. Ето лепа сам. Ево и ја видим. И мило ми је, годи ми што сам лепа, али само то и ништа више, ништа друго.

СТАНА

(двосмислено): Биће, биће и друго, све ће бити. *(Раздрагано):* Знаш ли, снашке, откад поче да живиш, крећеш се, да примаш госте, а покатак да излазиш, да се виђаш, цела варош, све се опет у тебе залуди. И мени сад мило да живим. Пре: идем чаршијом и нико да ме ослови, нико са мном реч да проговори. А сада: сваки, поред ма ког дућана да прођем, зове: »Где си, Стано, како си, шта радиш? Море, Стано, видех ти снашку и Бога Ми, снашка ти је још онако лепа«. И онда сваки пружа дуван и части. А где пазарим, наплаћује мање, те ми по неки пут и готова пара у џепу остане.

ТАШАНА

(добродушно): Де, де... нека те чује само хаџи Риста и други па ћеш видети!

СТАНА

Ех, не знам ја те хаџије. Па они су ме, снашке, на све ово и научили. Сам свекар ти, хаџи Стеван, први ме је он све научио. Он ме је гонио да се добро храним, да се лепо носим И китим. Не за мене већ за њега. И ако, не жалим! Не жалим што ме је љубио. Јер да њега није било, шта би сада било од мене? Била би сељанка. И сад, овако стара, тамо у селу, док би моји синови и снахе орали и копали, ја бих морала по брдима ситну стоку да чувам и пасем.

ТАШАНА

(расположена): Хајде, хајде. Ти када почнеш, све једно те једно.

СТАНА

(наставља још одушевљеније): А што ми је мило, што је ове хаџије деда Мирон толико изгрдио. Знаш ли, снашке, причају да их је позвао, они сви дошли и затекли га где служи у цркви. Он никога од њих не погледа. Са Ристом ни да се здрави. Ни у њихне хаџијске столове није хтео да их пусти, да одстоје службу. Наредио клисару да га сви испред цркве чекају. Јер казао: »Ко хоће живе људе да закопава тај ни у цркву не сме да ступи.« И кад изашао, толико их напао, а нарочито хаџи-Ристу. »Зар сте, вели, зато мене, као свога земљака тражили да баш ја будем свештеник, што сте

мислили да ја, као син неког вашег чивчије, нећу смети да ударам на вас, прве, богате и највеће, и да ћете ви моћи да радите што год хоћете: и са мнош, и са црквом, и са свима?» И онда, како су смели због покојника толико да те држе у страху, у црнини, у плачу, самоћи...

ТАШАНА

(неугодно, већ са страхом помишљајући на то): Мани то, Стано! Још ме је страх. И да знаш како сам се бојала да се они због тога још више не наљуте на мене.

СТАНА

А, да се наљуте? Смели би! Знаш, кад им деда подвикну, хаџи Риста у несвест да падне. Љубећи му руке молио га да му опрости. Вели: они нису знали. Мислили су, да што се више покојнику угађа, што се више иде на његов гроб, што си дуже у црнини, плачу, да се тиме више вери и Богу угађа. И видиш, како су од тада сви весели, раздрагани, као да никад овде није било жалости, покојника, црнине. Видиш како се сви утркују ко ће те више развеселити. Е мислим се ја: »Знам ја вас. Да није деде, Мирона, још би овде било као у гробљу.« А сада све друкчије. Ето, вечерас ће хаџи Риста доћи са својима на седење и разговор. И сада ће, после цркве, сви овамо доћи. Чак ће деду, Мирона, са собом повести, да би пред тобом изгледало како их он није грдио.

Улази слушкиња.

СЛУШКИЊА

(журећи да ове буду спремне): Хајде, снашке. Служба се већ одавно пустила, јер ево већ и црквени просјаци иду по кућама. И код нас већ неки био.

ТАШАНА

(раздрагано): Ако! Ако! И подајте свакоме штогод. *(Стани):* Иди ти тамо. Ти то боље знаш.

Слушкиња одлази.

СТАНА

(полазећи): Има, има. Има од синоћ доста јела и даћу свакоме да једе.

ТАШАНА

(враћа Стану стајући испред ње): Чекај и види да ли сам као што треба закопчана.

СТАНА

(прегледајући је): Јеси, јеси. *(Одлази.)*

ТАШАНА

(сама, доста уплашена, навлачи више шамију на лице; тешње закопчава прса и рукаве од кошуље и погледа по соби да ли је све у реду.)

Улазе Хаџи Риста, Мирон и остале хаџије.

ХАЏИ РИСТА

(мало напред, задовољан, насмејана лица, као настављајући успут започети разговор, не примећавајући Ташану): Ако, ако, дедо. То значи да те се боји, да те поштује!

МИРОН

(спази Ташану, прилази јој насмејан, честитајући јој празник): А, Ташана, срећан ти празник, света недеља, и како си?

ХАЏИ РИСТА

(прилази Ташани): И од мене ти срећан празник, снахо!

ТАШАНА

(љуби их у руке): Хвала, хвала.

СВИ

Срећан празник!

МИРОН

(у шали): Добро, бар и ти сада да се смејеш. — Идемо, ја и хаџи Риста, а оно одједном иза једног ћошка испадне пред нас Сарош... Сав уплахирен. Поче да муца и моли: »Дедо, попе«, вели, »ја сам се много пазио са покојником, Ташаниним мужем. Као браћа смо живели, па сада на овај ваш празник бива ли, ред ли је, могу ли да и ја код његове куће одем и видим његову децу?« — »Слободно, слободно, Сароше«, одговарам ја, »увек, у свако доба. Истина домаћин, покојник није жив, није ту, али је ту његова домаћица, деца, и за пријатеље је његова кућа отворена«. Али он се једнако снебива. »Ама, бојим се«, вели, »да ја, као туђа вера, па да ви после, некако рђаво не узмете а нарочито ти, дедо, да не замериш?« — »Слободно, слободно«, почех се ја смејати кад видех да се он мене највише боји. »Ево, хајде с нама, ако хоћеш«, понудих га. А он се чисто препаде. И од радости сасвим се заборави, јер, и ако Турчин, поче да се сагиње и мало што ме не пољуби у руку.

ХАЏИ РИСТА

(гордо): Може, и треба да дође. Није ово кућа од јуче. И као што је увек била отворена за свакога пријатеља, госта, намерника, тако је и сада. (Ташани, шалећи се): Само на тебе се љутим, кћери, на тебе ми криво. Зашто, кад ти је било толико тешко, толико мучно, а ти мени прво да се не потужиш, мени не кажеш; јер ја наместо мога побратима, други сам ти свекар, други отац. (Мирону, понизно): Да се не љутиш ти, дедо, што ја о овоме почињем?

МИРОН

А не, не.

ХАЏИ РИСТА

(Ташани): Да знаш, кћери, колико нас је деда због тебе резилио и то још како. (Мирону): Ох, дедо, и сад када се сетим онога твога: да, кад сам ти руку љубио, да сам мислио да је то рука сина мога чивчије, а не рука мога свештеника, духовника, Бога мога, ох, и сада, дедо, ноге ми клецају. СВИ

И мен, и мен!

МИРОН

(строго): Бога ми, да не наиђем на још кога да се (показује на Ташану), као она, због мртвог човека толико мучи. Јер кажем: Вера и Бог није за мртве већ за вас живе. да вама, живима, живот олакша: да што вас снађе у животу, особито смрт, верујући да је Бог тако хтео, лакше то поднесете. А што вам вера и Бог наређују да покојницима одлазите на гроб, изнесите јела, пића и то делите сиротињи, то је опет за вас живе. Јер што потпомажете своје ближње, ви постајете добри људи, и онда, као добри људи постајете и срећни. дакле, да би ви, живи, што више поживели...

СВИ

(упадају): Хоћемо, дедо! Како да нећемо да живимо. Само ти нам кажи, поучи...

МИРОН

Да, и зато нећу овде да, када у коју кућу уђем, у којој је Бог зна када ко умро, а оно из ње једнако бије тама и црнина! Завесе се никако не дижу! Сунца нема! Чак ни чекрк на бунару не крцка, пошто се ни вода из бунара не вади! Као да се хоће и сама вода да заустави, умртви, да не би текла и жуборила! А међутим у тој кући деца, деца расту. А деца хоће сунца, зеленила. И зато: ко је умро — умро; ко је жив — нека живи! И зато нека сваки од вас, помажући сироте, не чинећи зла другоме, живи и радује се животу. Нека се радује богатој трпези; радује меканој, топлој постељи; здравом и добром сну...

СВИ

(одобровољени Мироновом разнеженошћу): Хоћемо, дедо, хоћемо. Како да нећемо да живимо?

ХАЏИ РИСТА

(од радости умало га не пољуби у руку): Хвала, дедо! Тако нам говори. Тако хоћемо да видимо да си и ти међ нама одобровољен. — Тако! Хоћемо да живимо, како нећемо да живимо? Ево ја, стар сам, па колико пута добро, слатко једем, па и пијем. И то, по некада више пијем него што треба, па онда, Бога ми, и запевам. Истина у ноћ, у мрак, јер деца да ме не чују и да ми се не смеју... Али запевам. Сунца ми, запевам. И зашто да не? Веру своју чувам и држим а овамо кућа ми пуна, амбари пуни, а опет, колико ми је рука достизала, бедно и невољно сам помагао и помажем. И онда, зашто да не запевам, кад видим како по собама моја деца, снаје, унуци, слатко мирно спавају. Све је то, колико је Бог дао, збринуто, па после мене, ако хоће да раде, не мора на туђи праг да иду, туђи хлеб да једу. И онда, зашто да не запевам? Хоћу, певаћу, и сада ево први ћу ја: И вечерас ево ја са мојима доћи ћу одмах да поседим. (Ташани): Ташано, вечерас доћи ћемо.

Улази Стана са ракијом и с чашицама на послужавнику.

ТАШАНА

Добро ћете доћи, добро доћи. (Стани показује на Мирона, хаџи-Ристу и остале): Служи, Стано. (Мирону): Узми, дедо.

МИРОН

(одбија): А, не то!

ХАЏИ РИСТА

(у чуду): Зашто, дедо? Добро је то. Загреје, раздрага.

МИРОН

(с подсмехом): Па, хаџи-Ристо, када ракију нисам у младости узимао, када сам имао за шта да се загревам; шта ће ми сада?

ХАЏИ РИСТА

(пола увређен): Гресиш, дедо. Треба покаткада и то, да овако с нама, заједно, као и ми сви... Бога ми, сећам се, са покојним деда-Митром, Бог да га прости, док радимо црквене, наше народске ствари, — радимо; а после и ми, ако је сабор, слава, и ми сиђемо, па и ми као сви. Па, Бога ми, баш добро и понапијемо се и поиграмо и запевамо.

СВИ

Јест да, јест.

МИРОН

Али зато си, после, могао да му покатад одрекнеш, и не послушаш га што ти нареди.

ХАЏИ РИСТА

(побеђен): А, јест, и то је било. Јесте, било је, било. И зашто? Видим: и он као и ја: једе, пије, па неки пут и више и горе од мене. Дакле, и он грешан као и ја. И зато онда, кад ми нешто нареди, онда може бити као што не треба да буде?!... *(Прекиде, прилази Стани, узима са послужавника чашицу.)* Али, ево ја ћу и за тебе, дедо, да попијем. Пићу, хоћу, чак и опићу се.

СВИ

(пију).

ХАЏИ РИСТА

(Стани): Стано, за вечерас да ми спремиш... Али, да ли има још оног, мога вина, што смо га ја и побратим пили?

СТАНА

Има, има. Чува се.

ХАЏИ РИСТА

(Стани): И да спремиш онакве »мафише« колаче, као некада када је и твој стари газда, мој побратим...

СТАНА

(гордо): Знам, знам, па...

ХАЏИ РИСТА

(у шали): Али онакве исте, не много шећера, него онакве као кад ја и стари хаџија у вече заседимо.

Улази Младен (водећи децу за руке. Деца обучена у ново. Недра им пуна цвећа, босиљака и колача).

МЛАДЕН

(с улаза, сав срећан): Па, чедо, Ташана (показује на децу) ми смо већ огладнели! Готов ли је ручак за нас?

ДЕЦА

Нано, нано, даде нам бака цвеће.

ТАШАНА

(грли децу): О, о, гле моји домаћини већ ми дошли! (клечи испред њих дотерујући им одела): Па, где сте ми били? Код бабе? Како она? Колико се радовала када вас је видела и чиме вас је дочекала, послужила? (Вади им из недара цвеће): Погле, колико вам је цвећа надавала. Због вас сигурно целу башту обрала! (Показује на хаџиРисту, Мирона и остале): Па сада све у руку!

ХАЏИ РИСТА

(предухитри децу; клекне испред њих и љуби их он у руку): А не ви мене, у руку, већ ја вас, јер сте сада старији од мене. Ви сте ми овде домаћини. Погле већ колики су! (Љуби старијега по глави): Погле шврћа мој колики је! Погле син мој, побратимче моје!... Ваш деда, хаџи Стеван, и ја, као рођена браћа смо били, ваш отац као мој син је био, па сад сте ми и ви моја деца! Чекај да дâ деда пару. Па зашто и код деде нисте ишли? (Показује на Младена): Али он сигурно није хтео код мене да вас води? Ваш деда само код себе вас води. (Досетивши се, Младену): А сад, Младене, овако: ти и ја са децом, па код мене.

МЛАДЕН

(нећка се): Ама...

ХАЏИ РИСТА

А не; овако мора! Ти и ја с децом па код мене, код моје куће!

МИРОН

(Младену): Иди, иди, Младене.

СВИ

(Младену): Иди, иди, Младене.

МЛАДЕН

(нећка се показујући на децу): Ама да се деца не уморе?

ХАЏИ РИСТА

Па ако се уморе, онда ти у наручје једно, а ја друго, па напред кроз чаршију! *(Узима децу у наручје):* Охо, охо, ха! Сад ми је овако мило, драго. Сад можемо да идемо. *(Мирону понизно):* Ти, дедо, пошто идемо кроз чаршију, нећеш с нама?

МИРОН

Да, да ја ћу после вас, улицама, унаоколо.

ХАЏИ РИСТА

(клањајући се Мирону): Е сад да идемо. Сада збогом, дедо. *(Ташани):* А до виђења вечерас,. Ташано. *(У наручју с децом и осталима одлази.)*

МИРОН

(устаје и заогрћући се мантијом гледа кроз прозоре да ли су сви отишли). Хајд', и ја да идем!

ТАШАНА

(готово уплашено, са страхом га зауставља): Остани ти, дедо, остани!

МИРОН

(извињавајући се што и он није са осталима отишао): А не, Ташана. И ја бих с њима, али, знаш, није ред, да ја, као калуђер, у гунгули, чаршијом идем, па зато сада ћу сам...

ТАШАНА

(наваљује, сада већ ослобођена): Остани, остани ти, дедо. *(Прилази Мирону и умиљавајући се хвата га за рукав):* Ох, хвала, хвала! Теби, дедо, теби хвала! Ох, да тебе не беше, жива бих умрла или, ко зна шта бих од страха и самоће учинила од себе и деце... Али, зато молим те, преклињем те: да ми долазиш сваког дана. Јер, право да ти кажем, све ово што ће бити после овога, што ћу кадгод можда бити радосна, весела, и што ћу можда слатко дисати, спавати, све то, ако ме ти не будеш обилазио, све ће ми то падати као грешно. Једнако ћу се бојати да све то: веселост, живот, здравље није нешто грешно...

МИРОН

(умирује је): Не бој се ти! Не бој се ти, само живи, буди здрава и весела: за све остало ја сам ту...

ТАШАНА

(у забуни постиђена): И знаш, дедо, срамота ме. Али морам да ти кажем, сад ми већ и ти ниси онако страшан. И тек сада, из лица ти и гласа, све више видим у теби

оно што сам сасвим заборавила; сад тек све више видим онога Станка, комшију мога, лудога Станка, што ме је, док смо били деца, кријући се, из баште гађао. И *(црвенећи)* немој да ме кориш, немој на мене да се љутиш. Синоћ, кад заклаше јагањце, дође ми на памет: како смо некада ја и ти крали од цигерице и бубрега, пекли их и кришом јели. И зато сам још синоћ наредила, да се то остави и спреми за тебе.

МИРОН

(потресено): Ташана, зашто?

ТАШАНА

(размажено, хвата га за руку): Не смеш да ми одбијеш. Знаш колико сам синоћ била срећна и весела, што сам се тога сетила. Сад ћу ја то. *(Виче)*: Стано, донеси оно, што је за деду спремљено.

Чује се Станин глас: Сад, сад, снашке.

МИРОН

(одбија): Не, не, Ташана! Не могу, не једем ја то!

ТАШАНА

А, то мораш да ми учиниш. Мораш, макар само да окусиш. Јер ја сам се тако радовала мислећи како ћу тиме да те изненадим, зарадујем. Седи! Сад ће Стана донети. *(Да скрене разговор)*: Ето баш пре неки дан била је код мене Лена *(седне)*, твоја сестра. И не знаш колико ми се хвалила тобом. Те како је помажеш, како си јој кућу оправио, неколико њива и винограда купио, њену децу као своју гледаш, чуваш, изводиш на пут.

МИРОН

(као бранећи се): А, то није ништа. Сем ње другог свога немам; па бар њу да помогнем, усрећим.

ТАШАНА

(раздрагано): Ако, ако, дедо. Она је то и заслужила. Не знаш ти колико смо се, ја и она, као девојке волеле. И сад је једнако грдим, што ми чешће не долази, што ми сваки дан не дође. Знаш и сам да смо колико пута заједно спавале, чак смо се и посестримиле.

МИРОН

(одобровољен, пецајући је): Знам, знам. Знам како сте једна другој у аманет оставиле: да, која надживи, ону другу, мртву, облачи, спрема и кити.

ТАШАНА

(застиђено): А, то су наша женска посла. Знаш, ми жене, и кад умремо, хоћемо да смо лепе. Али то је друго. *(Као увређена на Миронову сестру због њеног издајства те њине тајне):* А она ти је то казала? Е, гле ти ње! Ах, само док ми дође! Изгрдићу је више него за оно пре што сам је изгрдила.

МИРОН

(љубопитљиво): За шта, за шта си је грдила?

ТАШАНА

(црвенећи): Та за оно, дедо... За оно што ми ти рече да си ме некада волео и због мене отишао у свет.

МИРОН

Остави то, Ташана.

ТАШАНА

И чим је видех, ја је нападох: зашто да ми бар она то никад не спомене, ако не доцније, кад сам се већ удала, а оно док сам била девојка, док смо ја и она готово сваки дан биле заједно. *(Себи, узбуђено.)* Сад ми је тек јасно, сад тек знам: зашто је она увек кад би тако заједно спавале, па се пробудимо ноћу, и ја јој почнем причати кога сам тога дана видела, како ме ко погледао, како ми се који допао, а она онда, сирота, лежећи поред мене, у моме крилу, почне да плаче, јеца. Сад знам зашто је плакала.

МИРОН

Ја јој нисам давао да ти спомене. Претио сам јој да ћу је убити.

ТАШАНА

Сад знам зашто је плакала. Плакала је због тебе, због свог брата. Знала је колико ме ти волиш, а овамо види како ја никад тебе не спомињем.

МИРОН

(устаје, тронуто прилази Ташани): Остави то, Ташана, ја сам крив. *(Потресено):* И мојом кривицом је морала она толико да плаче, сирота моја и добра сестра, моја »лала«, моја добра и мила душа!

Улази Стана са мањом софром, тањирићима, бокалом вина и чашом.

СТАНА

(носећи испред себе софру, тобож себи самој): И баш не може да се живи од овог хаџи-Ристе. Све он мора да види, свуда свој нос да завуче... Е баш се од тога старог ништа не може.

ТАШАНА

(расположено Стани): Де, де, место да ти будеш грђена што не доносиш одмах, а ти почела другога да грдиш.

СТАНА

(ставља софру испред Ташане и Мирона): Нисам од њега могла, снашке. Знаш га какав је, бојим се доћи ће и код нас у кујну, и тамо све прегледати, све поклопце са лонаца поскидати — па сам морала *(показује на јело)* ово да сакријем. Јер, кад би видео ове печене цигерице и бубреге, а зна да само ми, слуге, сељаци, тако крваво печено волимо, помислио би да сам ја то за себе скрила и онда би дрвље и камење на мене. И зато, док је он био овде, морала сам да кријем, а после кад оде, док га опет подгрејах, уредих, толико ми време прође! *(Показујући на софру, Ташани одушевљено):* А ти, снашке, ово са дедом да једеш! Не знаш како је лепо, како је испечено. *(Одлазећи):* Једи, снашке.

ТАШАНА

(клечи, узима са софре тањире са печеним бубрезима и показује): Хајде сад, дедо! Узми, једи. Мораш, дедо. Ево чак сам и земљани тањирећ наредила да се купи. Исти онакав какав смо имали некада, као деца. *(Узима тањирећ и подноси га Мирону):* Гле, исти је, прост, од земље, чак сам га мало и окрњила, разбила, да би био онакав. Знаш, кад ти не можеш у рукама вруће бубреге да држиш, а ја трчећи да што пре донесем тањирећ, док ти бубреге не бациш, ударим га о врата кућна и начнем. *(Показује га Мирону):* Ево, исто сам га тако, на истом месту, сада разбила. И да знаш колико сам се томе радовала.

МИРОН

(устаје, потресен): И ја, и ја, Ташана. И хвала ти на томе. Хвала, тако ми је сада то драго. *(Одбија да једе):* Али, да једем, то не могу, нећу.

ТАШАНА

(мазећи се, као љутито): А зашто? Па ја сам то за тебе, само за тебе...

МИРОН

(одбија): Не, не могу. И није ред да ја овде једем и пијем.

ТАШАНА

(снуждено, као погађајући му мисли): А, зато што си свештеник! Али, и ти си човек.

МИРОН

Да, да, али није ред, не могу.

ТАШАНА

(обрадовавши се што се сетила): Па добро, ако није ред овде да једеш, а ја ћу све ово да увијем и да пошаљем твојој кући. *(Обрадована):* И боље. Јер ћу тако од сада моћи, увек, свако јело и све што треба, свако вече, слати код тебе тамо у цркву!

МИРОН

(прекида је, одбија, чисто уплашено): Не, не! А особито у вече, твоје јело, твоје пиће... Не то! *(Раздрагано, болно, више за себе):* Кад је вече, мрак, човек, зато што је сам, слободнији је, и онда више једе, више пије и више се подаје срећи, наслади. *(Замишљено):* И кад би ми ти слала, исто би тако и са мном било. У вече, у мојој ћелији, сам ја, преда мном твоје јело, чаша твога најбољег вина. Мој слуга, клисар, пред вратима, уздисао би жељно и завидно, што он нема толико јело и пиће, док ја овамо од свега тога не бих смео ништа окусити. Јер, онако сам, у ноћи, када бих се добро најео, добро напио и то још од твога јела, твога пића, *(себи заносно):* ох, не можда, него сигурно, сигурно, осећаји, жеље, успомене, надвладале би ме. И то толико да би са мене све покидале, све на мени уништиле: и разум, и име, и достојанство моје, те би можда учинио какву лудост, због које целог живота не бих могао да се накајем. *(Раздрагано сам себи):* Јер бих онда, можда, на све заборавивши, онако у ноћи, кријући се, немо, дошао чак овамо. И овде, испред твоје куће, скривен у какав кут, целе ноћи гледао кроз прозоре, да кроз њих, кад проминеш, на завесама бар твоју сенку сагледам... *(Стресе се):* Ох, и зато никада твоје јело, никад твоје пиће немој да ми шаљеш.

ТАШАНА

(раздрагано): Боже, дедо!

МИРОН

(савлађујући се, и да све то пресече, нагло, чисто секући самога себе): Де друго нешто. *(Хоће да скрене разговор, сети се):* Баш добро! Знаш, пре два, три дана био сам на преслави у вашем селу, где је ваш чивлук. И зато те сада молим, нареди вашем настојнику да сеоско гробље зидом огради. Особито са реке да озида, јер, кад надође, цело им гробље носи. Па има тамо нека стара узета жена. Све јој поумирало. И нареди: нека је у чивлуку вашем пусте да тамо, у каквој шупи, ноћева.

ТАШАНА

Хоћу, хоћу! Али то није ништа. То је тако мало, него, да ли има нешто више, нека већа помоћ да се где учини?

МИРОН

Ех, има! Али ти то не можеш. — За то треба много пара. А ја бих баш волео када би ти то могла. *(Сам себи)*: А, то би добро било. Откада мислим на то. Ех, када би ти то могла, али само ти. Јер ови, хаџије, кад би им за то казао, једва би дочекали да они приложе; а ја бих волео да само ти приложиш, да то буде само твоја задужбина. Мислим на оне слепце, кљасте, богаље, сулуде, што их толико по вароши има... кад би се могла каква кућа за њих при гробљу да подигне, да се не би на зими мрзли, скапавали по улицама и друмовима. И кад би могла ти то да подигнеш, да то буде само твоја задужбина, само твоје име да носи, само твоја слика да се држи! То бих ја волео. Волео бих, јер, кад од старости и изнемоглости не могнем више послужити и ову варошку цркву и тамо гробљанску, већ будем служио само на гробљу, чекајући смрт, онда да бар имам ту твоју задужбину и у њој тебе, твоје име, твоју слику. Па, ако, не дај Боже, умреш пре, да онда због те твоје задужбине никоме не може падати у очи: зашто сам једнако на твоје гробу, и зашто теби највише чиним помене и парастосе.

ТАШАНА

(разнежено): Боже, дедо, зар си ме толико волео и зар сам ти толико бола задала?

МИРОН

(горко): А, остави то. Једном је то свршено. Не да ме то боли, него сам срећан што сам због тога постао свештеник. *(Клонуло)*: Али, ваљда што сам постигао све што сам желео, све учинио што је требало да ја учиним, да постанем овде први, највећи, зато ваљда што сад немам шта да желим, и због чега себе да гоним — почињем осећати ову не малаксалост, већ старост.

ТАШАНА

А, не, дедо! Откуда ти стар?

МИРОН

Да, по телу нисам, али по души — душа ми је стара! *(Као нешто о чему је толико мислио, али о чему никад до тад није хтео да говори, тако раздрагано)*: Да, Ташана, душа ми је стара! Јер душа, која рано пропати, рано све сазна, рано се засити свачег — а најгоре је кад се засити још и знањем и то тобож највећим, и онда постане довољна сама себи — исто тако рано остане и усамљена, стара. *(Хоће да прекине)*: Али, шта ја то теби говорим?

ТАШАНА

Ама, зашто, дедо? Настави! Говори! Истина, ако ја то све не могу да разумем, као ти, што си толико учио, могу бар да то осетим. Јест, ево осећам ја како је то лепо што говориш.

МИРОН

(загледајући је): Да, из очију ти се види како би то волела и хтела да разумеш, а то ми је доста. Ах, Ташана, да знаш како је то страшно бити не телом већ душом стар. Да знаш како је тешко бити изнад свега, и остати зато сам, сам...

ТАШАНА

Дедо, ја знам шта је то самоћа, пустош!...

МИРОН

И знати, унапред знати, да ћеш бити вечито сам. Јер, и у манастиру сам ја био сам, јер и знањем и поштењем био сам најбољи, пошто сам знао да ће ме само то моћи одржати и уздизати изнад осталих, који имају помоћи и везе са стране. А овде, међу вама, знао сам да ћу бити још више усамљен, пошто ћу морати да будем изнад вашег живота.

ТАШАНА

Ако ти то чини добро, дођи, кад год зажелиш, к нама.

МИРОН

Али сам, поред оне моје манастирске усамљености, изабрао ову другу, међу вама, за коју сам знао да ће бити и већа и тежа, а то зато што сам знао: да, и ако ћу бити усамљен од људи, од вас, нећу бар бити усамљен од дрвећа, кућа и планине, где сам се родио и одрастао. Знао сам да ћу, колико пута, идући сам путем, којим сам некад као дечко ишао, радовати се, кад видим како се исти тај пут проширио и повећао — исто као и ја; дрвеће по њему, које је било некада засађено, већ ижчикљало, израсло са по којом сувом граном — исто као и ја; планина нада мнош, у коју сам, онако мали, због њеног вечитог зеленила и магле, увек са страхом погледао, да ће бити већ мало гола, стара, изрешетана пукотинама и стенама — исто као и ја што сам са пукотинама и стенама на души. И то ће ме радовати. То ће ми бити једини разговор, једино пријатељство, јер ја од људи никада не смем да очекујем љубав, пријатељство, зато што морам да сам увек испред њих, изнад њих, да бих изазивао само поштовање.

ТАШАНА

Боже, дедо! али, не »дедо«, не »Мироне«, већ некадањи Станко, друже, комшија, зар си ти толико несрећан? Зар ти је толико тешко? А ми, ја, сестра твоја, и сви, толико ти завидимо што си тако велики постао, што те сви, сва варош толико поштује.

МИРОН

(прекиде је, сам себи говори): Да, мене поштују сви. Али најгори људски осећај то је поштовање. То је најхладнији, најтежи осећај. Поштовати некога значи да је тај већи, бољи од тебе. Али зато, са поштовањем, упоредо иде и мржња. Треба једну грешку да учиниш, и све поштовање претвара се у мржњу. И то не зато што те лично мрзе, што си их *ти* преварио, него што су се *они* варали у теби и пуштали те да си испред њих; да их ти засењујеш, због тебе нису могли они да се виде, нису штрчали, нису били напред. И зато, после поштовања, јаче, више и дубље те мрзе. Да, да, Ташана, да знате ви сви како је то тешко бити поштован и бити испуњен само врлинама. Док се до врлина не дође, док се ради њих човек мучи и бори, тако то човека загрева и уздиже. Али, кад неко успе да се сав врлинама заогрне, онда му је у њима тако сухо и хладно, хладно.

ТАШАНА

Зар си толико несрећан, Станко?

МИРОН

Ништа јаче, ништа веће нема од живота. Ох, како би мени било када бих имао какво лице, какав кут, где бих знао да сам увек, у свако доба, вољен. И то не вољен услед поштовања, што сам први, највећи, или што, ако је жена, код ње изазивам страсне, љубавне осећаје, не то, не тако — него да воли мене као човека. Да воли ово моје лице, косу, да жали за њима! Да их жали, што ће, ако сам на путу, по зими, међави, да зебу; ако ми није хладно, ако сам у својој ћелији, можда ће моја глава и чело бити болесни... Ох, да има ко ће жалити ову моју руку која већ дрхти, а која се толико упињала; да жали ово моје срце које слуги смрт, а које је за вас, за свет, толико куцало. Ох, како би ми било кад би ме неко тако жалио, тако волео, тако чувао; да ми је неког коме бих уморан могао доћи, могао узети му руку и метнути је на своје чело, да ми се охлади, умири.

ТАШАНА

(разнежено, готово да заплаче): Па зашто, дедо, зашто да нема кога, да неће бити кога? Зашто ти то не кажеш? Ево ја те жалим! И увек, кад год хоћеш, у које доба хоћеш, дођи. И ја, и деца, и моја кућа, сви ћемо бити срећни. Не срећни што ћемо ти тиме вратити ово што си ти за нас учинио, него срећни што ћеш нам ти допустити да ти штогод угодимо. Боже мој, дедо, та ја знам шта је то бол, самоћа, пустош, шта је то кад је човек сам затворен. И ево, ја сам сва твоја не као жена, већ као сестра, кћи. И ако ти то чини добро, ублажава бол, кад год зажелиш, дођи и седи, докле ти хоћеш. Ево ти и моја рука.

МИРОН

Не, то...

ТАШАНА

Зашто, дедо? Кад год хоћеш, у свако доба, само дођи и кажи: »Ташана, тешко ми је, дај ми твоју руку да метнем на своје чело«. И узми је, дедо, држи је колико хоћеш.

МИРОН

(потресено, посрће држећи се за чело): Не то! То не сме, то неће бити! А теби за то хвала! Ово ми је драже и милије него све што сам до сад у животу постигао. Хвала ти! Да идем. *(Таре чело, косу, да се смири.)*

ТАШАНА

Да донесем воде да се умијеш и освежиш?

МИРОН

(прибравши се): Не треба, ништа не треба! Идем. Збогом, Ташана! *(Одлази.)*

ТАШАНА

(сама од среће изваљује се по миндерлуку. Не може да се надише од задовољства): Ох, ала је лепо кад може човек добра да чини! Како је сада овако лепо! Ох, овако да је увек светло, овако весело!

Улази Стана.

СТАНА

(показује напоље): Снашке, ево Сароша. Сигурно је он. Познајем га по гласу, по кораку.

Чује се јак глас са страним акцентом: Како сте? Јесте ли здрави?

СТАНА

Ено, збуњен је, па хоће виком да то забашури.

Чује се како га радосно ословљавају слуге и слушкиње: »О Сароше! Откуда ти, Сароше?«

Улази једна слушкиња.

СЛУШКИЊА

Снашке, ево и Сароша.

ТАШАНА

(не дижући се, изваљена, задовољна): Добро, нека дође. Знам, чујем да је дошао.

Улази Сарош (у тридесетим годинама, распусна изгледа, негована лица, још негованијих бркова. Са заврнутим рукавима, те му се виде још лепше и нежније руке. Обучен у доста алкаво одело, али по коме се види да је, кад је први пут кројено и шивено, то било сасвим раскошно одело. Увређен, а и доста збуњен).

ТАШАНА

(не дижући се са миндерлука, расположена, с прекором): О... О... тако! Добро и сада дође!

САРОШ

(већ прибран): Не бих ни сада дошао.

ТАШАНА

(зачуђено): Е?

САРОШ

(јетко): Да! Не бих ни сада дошао. *(Љубоморно):* Али видим како цео свет долази. Сад баш чаршијом иду са твојом децом хаџи Риста и отац ти, Младен. И хаџи Риста твога старијега дечка обгрлио у наручје, а једнако се окреће како би сви видели колико он твоју децу воли. Као да их само он воли?!

ТАШАНА

(с подсмехом): А теби криво?

САРОШ

Мени не. Па чак и да ми је криво, шта сам ја, ко сам ја? Туђин, туђа вера! Пропали Сарош. И онда, откуда ја смем...

ТАШАНА

(прекида га с љутњом и иронијом): Гле! Гле! *(Уноси му се у лице и заборављајући се у љутини и једу):* И ти још имаш да се љутиш? *(Окреће се од њега гледајући га преко рамена):* Ти? Ти?

САРОШ

(уплашено): Што ме гледаш тако?

ТАШАНА

(једнако преко рамена): Гледам те! И што је најгоре по тебе — не љутиш ме чак! (Понова се заборавља и плане): Дакле, ти би још имао образа да се љутиш! Од кад је покојник умро и ја у црнини...

САРОШ

(прекида је): Сада знам.

ТАШАНА

(окреће се и право њему у лице): Па кад знаш...

САРОШ

Сад знам, сад знам. (Сам у себи погађајући): Дакле, од када си ти у црнини, у тузи, ја зато никада нисам дошао.

ТАШАНА

(пркосно седа на миндерлук спровођу њега): Да! САРОШ

(узрујан, корача, ломи прсте): Што се од тада није јело и пило? А сада, када си престала да жалиш, кад су опет почели гости да ти долазе, и чате се... зато понова долазимо!... (Не верујући себи, разрогачен, Ташани): Аман, Ташана?

ТАШАНА

(јетко с насладом): Да, да!

САРОШ

(бесно): Ни ти, нити ико тако што о мени не сме да мисли. А најмање ти! Ти то не смеш тако о мени...

ТАШАНА

(бесно, уливајући сав бол, јад): Смем! И хоћу! И истина је! Јер ја сам по теби могла да пресвиснем, да скончам, да сама себи главе дођем. И ти никад да привириш. (Горко): Ох, не да ме утешиш, но бар да ме сажалиш и да видиш како ми је. Да видиш Ташану коју си тобоже сестром називао, која те је, када си са покојником долазио, као брата пазила. (Сећајући се на сав бол, јад, муке, сузе јој пођоше. Седа од беса, готово се изваљује на миндерлук, наслања главу о длан, те јој се рукав заврће и види гола рука.)

САРОШ

(држећи се за главу). Имаш право, имаш право. Да, истина је. Ја сам крив! (Спази њену голу руку): Покри то! Може ко ући и видети те такву. ТАШАНА

(у пркос): Нећу. Пред тобом нећу да се кријем. Нисам се крила ни пре, кад си с покојником долазио, па нећу ни сада.

САРОШ

(прекида је): Пре си била друга, а сада си друга...

ТАШАНА

Нисам. За тебе сам увек иста. А сад још мање имам да се од тебе кријем, стидим, бојим.

САРОШ

(горко, као једва чекајући на то): Да, да. Не само ти, већ нико од мене нема да се стиди и боји. Јер шта сам ја, који? За вас, Хришћане — Турчин, туђа вера; а опет за моје, нисам прави Турчин, јер не могу да вас мрзим онако као што вас они мрзе. Чак, слађе ми је ваше друштво него њихово, пошто сам са вама: с тобом, с покојним ти мужем, и осталим мојим комшијама, одрастао, заједно смо се играли. И тако нисам онда ничији. И увек тако, целог живота. И још ти! Ти да ме наружиш, како због жалости нисам долазио!

ТАШАНА

(упада, више као себи, идући по соби): Да, да, баш зато што сам знала да ниси ничији, да немаш никога свога, зато сам те онолико жалила, онолико као нешто своје, као брата имала. И зато, док сам била сама, пуста, затворена, тешила сам се да кад ти дођеш, да бар пред тобом могу душом дахнути. Не да се насмејем, него да се не трзам, као што пред другима морам, бојећи се да не учиним нешто што није ред и обичај да удовица учини. (Горко): Ох, али тебе никако! Да, да... Покојник умро... нестало гозбе и весеља.

САРОШ

(устукне): Ташано, Ташано, опет ти?! — (Уплашено): Ама, ти не знаш зашто ја нисам долазио! Не знаш ти, Ташано!

ТАШАНА

(јетко): Не знам. И нећу да знам.

САРОШ

(одлучно): Знаћеш! Знаћеш! А кунем ти се: ни на самрти, ни на оном свету, никад не бих казао.

ТАШАНА

(прекида га, узнемирено): Шта то?

САРОШ

(решено, спремајући се): То! Ево... Сада!

(Пауза.)

ТАШАНА

(сва узнемирена измиче испред њега).

САРОШ

(задржава је): Шта узмичеш?

ТАШАНА

(уплашено): Шта је то, за Бога?

САРОШ

(к њој, из дубине): Видиш и сама шта је то, колико је то, па зато и бежиш. То је: нисам долазио — зато што сам те волео, и што те волим!

ТАШАНА

(устукне, пренеражена): Сароше, јеси луд?! Нисам ја као друге!

САРОШ

(прекида је): Ох, па то је најгоре што ниси као друге, као свака! Ах, камо среће да си као свака друга, онда, као за сваку, ја бих имао речи, уздахе, увијање, пренемагање. Али ти си — ти! Ташана! Ташана, какву до сада не видех. Ташана, која ми је ушла у крв, која ми се упила у мозак!

ТАШАНА

(поникнуто): Ћути! Ћути! Зар није било грех да ти, који си онолико са покојником друговао, његов хлеб и со јео... у исто време...

САРОШ

(отворено): Зашто грех? Рекох ли ја то коме? Ето, ти си ту, па реци: погледах ли те како не треба? И да покојник остаде у животу, остала би ми сестра. А ти си према мени толико добра, толико мила била. Ниси ме од свога мужа одвајала, већ си ме, као брата, заједно с њиме чувала, дворила и неговала. Жалила си ме као свога рођеног. А то што си ме жалила, то ме је и убило. Мислиш ти, нисам ја бежао од тебе? Колико

пута сам одлазио. Због моје песме, бекријања. Ти знаш да ми је свака кућа, особито наше, турске, отворена. И, да тебе заборавим, изабрао сам најлепшу, најбешњу. Главу сам у торбу метао, да дођем до ње. Али, кад је пољубих, ох! одмах осетих како ми њена уста нису слатка као што би твоја можда била.

ТАШАНА

(узнемирено, уплашено, звера да ко не чује): Ћути! Ћути!

САРОШ

(занесено): И кад болестан лежим, осећам како би ми лакше било кад би ме ти неговала. Знам да би бољка, глава, брзо прешла, кад бих лежао и одмарао се на твоје крилу.

ТАШАНА

(више за себе): Црна твоја мајка и сестра!

САРОШ

(гануто): Зашто спомињеш моју мајку и сестру? Велиш: кад ти не можеш да ме чуваш и негујеш, што бар оне нису онда ту... Видиш колика си и каква, Ташана? Ох, видиш? *(Приступа јој, надноси се над њом):* Ево не дрхтим, не клецам од страсти за твојим телом, већ само осећам како би ми ту, код тебе, било све моје: и срећа, и мир, покој, кућа... Ето шта си ти за мене и каква! Сада мораш све да знаш.

ТАШАНА

(једнако поникнута, изгубљена, отимљући се): Нећу сада да знам, већ иди! Иди ти сада!

САРОШ

Нећу да идем, хоћу све да знаш. Знаш ли? Сећаш ли се? Мораш, мораш знати, мораш се сећати. Када и ја и покојник, после лутања по механама, дођемо онда овамо *(показује на собу)*, ево у ову исту собу, само тад пуну, пуну размештених постеља, јастука, а највише пуну твојих, женских хаљина... И покојник се весели, севдалише. А ти, да би нас раздрагала, морала си у разна одела да се облачиш, на крилу да му лежиш... Сећаш ли се зашто сам ја тада, увек, певао исту песму: »Болан ми лежи Кара-Мустафа, болан ми лежи, хоће да умре«?

ТАШАНА

(поникнуто): Па зар си ти и тада то мислио?... Боже, Боже! А он, покојник, као брата, као брата те доводио.

САРОШ

Да! И био сам му брат. Јер, кад бисте вас двоје пали од умора и заспали, могао сам те пољубити, али нисам хтео. Јер сам се бојао да сутра он, покојник, по мојим очима и устима, то не позна. Сада ето знај, када сам завршавао песму, кад га питам: »Ко да ти љуби танку Стојанку?« и кад он одговара: »Нека је љуби тај Хајдук-Вељко«, ја сам увек замишљао да он тебе мени оставља. И знам, кад је умирао, да сам га замолио: »Побратиме, кардо, дај и остави мени Ташану«, да би ми те он дао, као што бих ја, када бих умирао и имао такву жену, само је њему оставио. *(Узрујано)*: Ах!

ТАШАНА

(заборавља се, разнежено): Луд си ти, луд! И докле ћеш тако да си луд? Када ћеш се већ једном опаметити? *(Одједном се освешћује и видећи шта чини, ужаснуто одбија га, узмиче од њега)*: Али не! Не! Не! Иди, иди сада!

САРОШ

(горко али са надом, чак већ и уверен у успех): Идем. И ако ми по Стани не поручиш, не јавиш штогод, ја сутра одох за навек одавде. Боље ми је у туђини да умрем, него овде да умирем поред тебе и жељан тебе. *(Одлази.)*

ТАШАНА

(усплахирана, унезверена. Хвата се за главу. Одједном одбацује руке, сва престаашена): Луда! Луда! Ја сам луда! *(Виче)*: Стано! Стано!

Улази Стана.

ТАШАНА

(показујући Стани на варош, улицу, капију): Стано, затварај! Затварај капију да ко не уђе!... Затварај све, и не пуштај никога.

СТАНА

(досетивши се, са осмехом): Е ако, ако, снашке. Није него! Не живи се да...

ТАШАНА

(уплашена, унезверена, са страхом гледајући на капију): Затварај, Стано! Не пуштај, Стано! да ко не дође, не уђе и не види ме овакву? И децу ми доведи, децу...

СТАНА

Нису ту деца. А ти не бој се. Затворићу ја све. Нећу никога пустити. Не бој се ти. Ништа није.

ТАШАНА

(*Стани*): Ох, Стано! Ох, Стано! Ох, Стано! (*Трза се*): Али, је ли, Стано, ја нему нисам ништа одговорила? И нико ништа није чуо?

СТАНА

(*са смехом, раздрагана*): Ништа ниси, ништа, снашке. Али очи ти и лице много говоре. Сва се сијаш, сва си срећна!

ТАШАНА

(*загрли Стану*): Ох ћути! Ћути, Стано!

СТАНА

Сва се сијаш, срећна си.

ТРЕЋИ ЧИН

К

афана проста. Поред зидова дрвени миндерлуци али широки, са по

којом асуром и прљавим јастуком, за богатије госте. По ћошковима на земљи по две три трножне столице око мангала са угашеним жаром. Келнерај у углу ограђен и по његовим преградама поређана стакла, чаше и литрови. На средини таванице виси овећа лампа. У келнерају, горе, две лојане свеће, којима се газда и момци служе кад иду у подрум да точе пиће.

Чује се луна на кафанском улазу. Из своје собе иза келнераја истрчи кафеџија бунован, чеше се, зева, протежући се.

КАФЕЏИЈА

(обучен упола грчки упола цинцарски, у антерију, кратко џубе, засуканих рукава, на глави велики фес, све прљаво, дроњаво):

Тепај се од тука! Не чукај, да те не чукнем сас некој чабрњак. (Опет луна.) Ама па кој си ти?

САРОШ

Ја, Сарош.

КАФЕЏИЈА

Сарош ли? Ели сам, ели сас бегови?

САРОШ

Сад ће и бегови и свирачи. Отвори.

КАФЕЏИЈА

Леле, Сарош, роде сладак! Како на теб да не отворем? Зар на теб да не отворем? Зар на теб, сефтеџију? Од теб сефте, а од господи берићет, те да и беговска пара капне у моја ћеса! (Слугама): Ристаћи, Костаћи, устанајте бре и ложите ватра! (Сарошу): Саг,

саг, пиле моје. Сал лампа док запалам. Ох, срећо моја! Исполај на господу да ми те посла! *(Отвори)*: Изволевај, душице слатка. От тебете побољи сефтеџија нема.

САРОШ

(мрачно): Дај два момка.

КАФЕЏИЈА

(виче): Костаћи, Ристаћи!

КОСТА и РИСТА

(споља, иза келнераја): А?

КАФЕЏИЈА

(полети к њима): Какво »а«? Аксилос! Немат »а«, него брго овам. Да не поручате ћутеџи.

Долазе Коста и Риста (закопчавајући и стежући поцепане појасеве, буновни).

КАФЕЏИЈА

(покаже Сароша): Агу да слушате.

САРОШ

Нисам ја ага. *(Кости и Ристи)*: Један до Назе, други до Решид-бега. Чујем, код њега је весеље, тамо су и остали бегови. И Наза са својом дружином да дође, а бегови тако исто. Кажите да ја зовем. *(Баџи им новаџ на под.)* На, ево бакшиш!

КАФЕЏИЈА

Брго, све по три кораци у едан да фаћате, па кад мислем да сте там, а ви да се овдека.

КОСТА и РИСТА

(обрадовани бакшишом одлазе).

КАФЕЏИЈА

(Сарошу): Седи си, седи си, пиле моје. Искаш да донесем рађија?

САРОШ

Имаш ли добро пиће?

КАФЕЦИЈА

Имам, имам. Како да немам! Имам раћија што гу пијет султанова мајка и бегови. Права бела раћија. Анасонлика од сто години. Још Аџи Дервиш оди Перистер планину што гу пијеше, па саг ти ће гу пијеш. И коме да давам така раћија? Зар за комшије и ристијани? Та стока неје за тај раћија. А ристијани, кад излегну на пазар, донесу оди свој дом своја раћија и леб, сал чанче фасуљот што земат од менеме. Сал Цигани и просјаци што у суботу дојдев овдек да испијев по која, а на њим ги давам шпиртуља.

САРОШ

Добро, иди наточи. Па спреми све, сад ће и бегови.

КАФЕЦИЈА

Саг, саг, мољем. *(Оде. Пева.)*

САРОШ

(хвата се за чело): Шта учиних, шта учиних! Што се заклах? Једино место где бих осетио да сам човек, то би било тамо. Једина кућа, соба, где сам могао да се одморим, очистим од беговске харемске мемле, од њиних јела, пића, од тешких јоргана и јастука што заударају на устајани дуван и бурмут, као и ови кафански миндерлуци и јастуци...

КАФЕЦИЈА

(долази и доноси ракију): Изволевај, Сарош. *(Оде.)*

САРОШ

(узме ракију и пије): Ох тамо, код ње, могао сам данима да лежим, да удишем онај чист светао ваздух што мирише на босиљак и испајане ћилимове. Да гледам како она, још чистија и свежија, пролази поред мене, чак и служи ме, двори, и по њеном лицу, осмеху, видим како је њој мило што је мени добро код ње. И сада све то изгубих, упропастих, својом ногом згазих. И то како? Гадно. *(Хвата се за чело, пије):* Пих, пих, па бар да се потукох са слугама, да поломих, начиних какав русвај пијан, него, него покварен, фукара! Пих! *(Пије):* Ја сам мислио на њу, хтео њу, и тиме да им вратим све добро. Ба! Ово се не може више! Два пута покушах да себи дођем главе. Ево никако не спавам. И сад, последње веселе, последње пиће! *(Вади кесу):* Да попијем ове паре прљаве, што сам зарадио пијући и певајући беговима. *(Пије):* И сутра, пешке, гологлав, на царски друм и из хана у хан, из вароши у варош, док негде не липшем, скапам, на неком ханском ђубрету или штали. *(Наједном скочи):* Идем, идем. Не могу сâм. Не смем да сам сâм. *(Одлази.)*

КАФЕЦИЈА

(виче споља док момак плаче): Овам ти, нестрепћо! Аман, бре, отреси се, нестрепћо једна. Гледај го, на нози спијет! Отреси се, тресли те мртвог, да даји господ. Саг је згода за алиш-вериш, да се зараде мало-много пари. Закопчај тија груди. Вржи ногавице, те како човек да си, зашто требе да служиш гости. Елем слушај: За Цигани ће точиш онај шпиртуља а за бегови препеченица. За Цигани јексик мера а за бегови, кад почну да пијат, права мера. А кат ги уфати пиће, ти удри и на њи јексик мера, за то да гим точиш из онија шишићи што сам ги бутнаја у тезга. Да упантиш. На тезга права мера, док се не опијев, а кад се опијев а ти сипај у шишићи што су под тезга. Ама, да се не опијеш, зашто ће поручаш ћутеци, дор мртаф не станеш!

СЛУГА

(забезекнут): А, бе газдо, до саг несам служија ни газде у кафани, а декмол бегови. Бојим се, ће се соплетем, па некем на главу а некем у недра да изручим пиће. Па ме страф да изручам ћутеци и тој оној право турцко тепање!

КАФЕЦИЈА

Може, може, де. Ја ћем све около теб да сам. Чак и руци да ти придржим. Ја ти не би дао сам да точиш, ама, ако бегови познаф криву меру, да не биднем ја криф, него да испаднеш ти. И затој ћу те баксим пред њи да те тепам. Затој ти ово казујем, да после немаш зла воља на менме за тија шамари што си ги од мене изручаја. Саг брго на посла! *(Угура га у подрум и гвири.)*

Улази Сарош.

САРОШ

Зар још никога? Ах, сада! *(Потеже јатаган, хоће да се убије. Трза се, враћа нож.)*

КАФЕЦИЈА

Саг ће, саг ће, мољем. Сакаш ли тазе раћија?

САРОШ

Дај!

КАФЕЦИЈА

Аха, еве гу. Ја! Чиста, суза, ак препеченица, ама ладна, болан да гу пијеш!

САРОШ

(одгурне стакло и метне га испред себе): Нећу да пијем. Нећу.

Улази Наза (огрнута ферецом, са дахирама испод пазуха).

НАЗА

(уплашено Сарошу): Што је то, што овако доцкан, у невреме, весеље и свирка? Да ме је сам паша звао не бих му дошла, ама ти, ти си мој паша! Сад ће и дружина да дође, а ја потрчах да видим шта је.

САРОШ

(показује јој да седне): Седи. Хоћу весеље. Сахрањујем се, иза мој парастос ово последње весеље!

НАЗА

Леле! Да те опет код какве буле или хришћанке не ухватише?

САРОШ

Још горе.

НАЗА

Па шта је, за Бога, то тако страшно?

САРОШ

(привлачи Назу у поверењу): Слушај, сестро!

НАЗА

(зарадована): Знала сам ја да сам сестра за тебе.

САРОШ

Да, сестра. Сестра си ми и по занату и по животу. Слушај, Назо! Имао сам, у целом овом големом свету, само једно место, једну кућу, где сам могао данима, месецима, да седим, лежим, једем и пијем. Ако легнем, донесе ми се преобука а моја је већ сутра опрана, осушена, лакат на минтану окрпљен, дугмета пришивена. И то не из страха што сам Турчин и што могу зулум да чиним, већ из љубави, као брата, а највише из сажаљења што сам сироче, сам без игде икога, што од беговске милости живим док једнога дана, ко зна у којој механи и под којим ћепенком у чаршији, не наћу ме мртва. *(Узрујано Нази):* Слушаш ли?

НАЗА

Слушам и слутим.

САРОШ

Ето, такву љубав што ни султан не може да има, љубав из сажалења, из милоште, доброг срца, ја сам ногом згазио. Више праг те куће не смем да прекорачим, неће ме ни примити; а ако ме и прими, јер толико је добра, неће излазити пред мене. Њене слушкиње ће ме дочекати.

НАЗА

Ташана?

САРОШ

(*уплашено*): Ћут! Ја то не рекох, и сада то име да се не спомене! (Нази): Јест, она, Ташана. И види колико си ми сестра: што ни рођеној матери не бих казао, ево теби казах, јер знам да из твојих уста неће изићи.

НАЗА

Нема сам као ноћ!

САРОШ

Да. Од кад поче понова да прима госте, да живи, одем јој и ја. Али, она ме нападе. »Свима ћу«, вели, »да опростим, само теби не. Зар ти, кога сам као брата дочекивала, не нађе да ме походиш, да видиш како ми је самој, затвореној, у црнини? Дакле«, вели, »док се са покојником јело и пило, ниси избивао одавде, а откада гозбе преста — и тебе нестало.« И то, то ме закла, обезуми. Казах јој истину. Док јој је муж био жив, ја сам био сигуран да нећу на њен образ ударити; али, од кад је остала удовица, сама, слободна, не бих могао одолети да јој не кажем колико је волим. И сад, све изгубих. Пре, када то није знала, послуживала ме а рукав њене кошуље дотакне моју руку, прамен њене косе, курјук, додирне ме по лицу; седа слободно код мене, чак ме и за чело, главу ухвати и прекори: »Опет си ноћас. Докле ћеш? Што не пазиш на себе?« Сада све то изгубих, Назо. И зато, ово је последње весеље. Сутра, на коњу или пешке, одох одавде, за увек. Јер без ње, њене куће, не могу, а к њој — не смем. Покушах да сам себи судим а рука — кукавица дрхти. (*Вади јатаган из силава, баца га.*) Шта ћеш ми ти, бре, када ти је газда кукавица?

НАЗА

(*узима нож натраг и враћа га Сарошу*): Немој, да ти се смеју бегови када те виде без оружја.

Чује се свирка Цигана, чочека и њихов долазак.

Испред њих играјући момак Коста који их је звао.

Чује се из далека песма:

Истамбол да чика рир кете налва,

Кете налва гитилер, вај, кокона!

КАФЕЦИЈА

(ослушкујући и стрепећи да не оду свирачи на друго место): Шта је, коме свирају?

КОСТА

(улази): Мени, мени. За мој рачун. И младожењско сам оро играо. Ко зна да ли ћу да се женим, па бар овако. И добро сам платио. (Одлази.)

КАФЕЦИЈА

(одгледајући га): Платио, платио! Затој ћеш после цело лето да тимариш селске коње.

Улазе Цигани и чочеци певајући и играјући »Истамбол да...«

КАФЕЦИЈА

(извирујући): Ете ги и бегови! (Циганима): Хајде бре! Шта се скањерате?

САРОШ

(Циганима): Заузимајте тамо места! (Кафеџији): Донеси им ракије.

Улазе бегови. Испред сваког слуга, осветљавајући му пут, носи фењер. Све слуге са фењерима пролазе и одлазе у двориште Кафеџија и момци прихватају беговима њихове кратке, скупоценим крзном постављене колије и вешају их о зид.

КАФЕЦИЈА

(услужно чисти прљавом крпом и намешта јастуке за седење): Изволте, изволте седите, чисто је.

БЕГОВИ

(грлећи се са Сарошем): Где си, бре, како си, Сароше? Уби нас досада без тебе. Нема весеља без тебе. (Седају и изваљују се по миндерлуцима.)

РЕШИД БЕГ

И знаш као да си погодио. Када дође момак и јави да нас зовеш, ми смо сви били код мене. Јуче сам мог Асу заженио и запросио му девојку. И сада три дана весеље. Ено оставих гочеве и зурле да свирају. И када нам ти јави, једва дочекасмо.

СВИ БЕГОВИ

Тако је, једва дочекасмо.

РЕШИД БЕГ

Баш добро да ми стари оставимо млађима и женскадији да се веселе у харему.
Ми ћемо са Сарошем.

СВИ БЕГОВИ

Са Сарошем.

РЕШИД БЕГ

А у јутру да продужимо у мој чивлук и Доњо Врање. *(Загледа кафану)*: А добру си и кафану изабрао. Склоњена, у махали, а није као у чаршији, па сваки ко прође да завирује. Овде сам као код своје куће.

СВИ БЕГОВИ

Тако је!

ЈУСУФ БЕГ

(седајући до Сароша): Сароше, бре, још од кад ти глас и песму нисам чуо! Оно, истина и ја покаткад запевам.

СВИ БЕГОВИ

Пој бре, Сароше, пој!

САРОШ

(доста смркнуто): Сада, овде, не. Звао сам вас у госте и на вас је ред да се веселимо и певамо, а сутра у Доњо Врање моје је. Деде, бре, чочеци!

Свирка: »Тешко оро«. Чочеци играју. Наза баца јелек. Испред изваљених бегова игра по један чочек. У страни Цигани мушкарци свирају »Тешко оро«; чочеци их прате дахирама. Бегови чочецима лепе меџидије по челима.

БЕГОВИ

Сароше, где си до сада?

САРОШ

(их не чује, јер усхићено посматра Назину игру која је намењена само њему).

БЕГОВИ

(бацају Нази кесе и вичу): За нас играј, Назо!

НАЗА

Јок, за вас не, сал за Сароша!

БЕГОВИ

Аман, бре!

НАЗА

(скупља бакиши, прилази крадом кафеџији и даје му новац, тихо говорећи):
Ово плаћам за Сароша.

РЕШИД БЕГ

(Сарошу): Ефендум, бре!

ЏАФЕР БЕГ

(грлећи Сароша): Кардаш, бре!

РЕШИД БЕГ

Докле ће се овако, Џафер-беже?

ЏАФЕР БЕГ

Док се живи, Решид-беже.

РЕШИД БЕГ

Ох, много је убав живот! Много је сладак! *(Чочецима баца новац.)* Де, бре, де!
(Кафеџији): Дај нам ракије! Нек је све весело, пијмо. Весело, весело! *(Окреће се најстаријем бегу):* Де, Ахмет-беже, »Веселу, веселу Стојну«, твоју Стојну, чивчику, ради које ти замало вером не промену.

АХМЕТ БЕГ

(узбуђено): Јок то, не, не то!

СВИ БЕГОВИ

Не то, не то.

РЕШИД БЕГ

То, то, твоју Стојну... (*Дубоко уздише*): Ех, и ја сам имао у мој чивлук не Стојну, него Васку. Убаво, мило, красно дете. Заједно, као деца, играсмо се, купасмо се у реци, прависмо куће у песку. А после, кад одрастосмо, раздвојисмо се: она у свој дом, сељачки, ограђен гувном, стоговима сена и чопорима паса; ја у чивлук, млади бег, опкољен старим крезубавим ханумама. И она у њену цркву, ја у моју џамију. Ох, а иста река тече, у коју се купасмо и брчкасмо, исто трепере и шуморе тополе под којима смо се одмарали. Ох, де, беже: »Весело, Стојно, Весело«.

Свирка и песма:

*Весело, Стојно, мори, весело!
Што неси увек, мори, весело?
Да ли ти је жалба, мори, за мене,
Што не смем, туго мори, да те земам?*

За време певања сви раздрагани, само Решид бег дубоко замишљен. При крају певања Јусуф бег се обраћа Решид-бегу.

ЈУСУФ БЕГ

Шта тако дубоко мислиш, Решиде?

РЕШИД БЕГ

Гледам како река подлокала Васкину башту. Плот, око ње, сав се нахерио. Горе, засађено њено цвеће, паприке и црни лук. Све ће то да се стропошта у реку. Зовем свога баштована да тај плот подигне и утврди, а он вели: »Ао, бе, куда се је чуло и видело да бег чивчијама њиве и баште оправља?« Отерах га. Сутра преко воденичара на редих да два сељака то оправе и у ред доведу. И када она дође, виде да јој је цвеће сачувано, да река није подлокала и однела све, ох, када дође, узабра цвеће и погледа овамо, преко реке, у мој чивлук, само што уздахну: »Решиде, Решиде, ти си ово...« (*Нази и другима*): Назо, бре!

НАЗА

Решид—беже, ево ме.

РЕШИД БЕГ

(*барата по јасу*): Назо, чекај! Код мене се сад буни, ври. Чекај! А пара биће. (*Вади из појаса једну кесу с парама.*) Видиш ове паре, ову кесу, она је одвојена — то је закупнина од њена чивлука. Од Васкиног наполичарског рада, од њене њиве, баште, то су овде паре. И паре у њено име, у њен и мој севдах ће да иду. Од севдаха су оне дошле, у севдах нек иду! На, ево ти!

НАЗА

(узима новац и односи га кришом кафеџији, шапћући): И ово плаћам за Сароша! Много ми је болан побратим. Али, хм, сад ћу ја. *(Оде.)*

АХМЕТ БЕГ

(весело): О Сароше, Сароше. Где си бре, Сароше? Наше куће опустеше без тебе. Толико тефериче прависмо, а твоја песма не чу се тамо, код нас.

САРОШ

Не певам ја по порудбини, по ћефу вашем.

РЕШИД БЕГ

(увређен): Па, Сароше, певаше ти по ћефу Ташанина мужа, у хришћанским кућама. Тамо ти било милије, него ли код нас, и у нашој вери.

САРОШ

Нема ту *наша и ваша...* Анадолац несам. Овде сам се ја родио и одрастао. Пљачкавица је *моја*, Марково Кале је *моје*, река је *моја*, Собина је *моја*. Ја сам дете овога краја. За мене нема Србин и Турчин, наше и ваше... *(Одсечно):* А ако ме вера одваја, вера ме неће одвојити!

ЦАФЕР БЕГ

Ти си *наш*.

ЈУСУФ БЕГ

(Сарошу, да би га развеселио): Сароше, ни ја несам Анадолац. Као што ти рече малочас, тако и ја кажем сада: »Пљачкавица је *моја*, Марково Кале је *моје*, река је *моја*, Собина је *моја!*... Туђ ли сам ја човек код тебе?

САРОШ

Јок, браћа смо!

АХМЕТ БЕГ

За ту реч — Мане, бре! — све што се ноћас потроши, ја плаћам. Хајде, чочеци, овамо! Игру!

Игра се: »Чочек аваси«.

Браћа се Наза.

НАЗА

Леле!

РЕШИД БЕГ

(спазивши Назу): Ја, а где си до сад, моја стара ђувендијо?

НАЗА

(понижно Решиду): Бех на аву, припаде ми нешто тешко, нека мука на срце, па искочих на двор да се охладим.

РЕШИД БЕГ

Ти на аву? Ти твоју фараонску циганску крв да охладиш? Ни када умреш, па ни тада нећеш бити хладна. Него, кога ли код које, или неке наше буле, или неке хришћанске удовице, одведе?

НАЗА

О бива, бива и то понекад. Па неје право да ти бегујеш, а ми да гладујемо. Сваки свој занат!

РЕШИД БЕГ

Ако де, ако!... Цигани, бре, свирајте!

Свирка и игра дуго. Зора свиће. На врањанској Саборној Цркви удара звоно јутрење.

РЕШИД БЕГ

(виче): Механџија!

Мане утрча.

РЕШИД БЕГ

(показује на пиће): Мане, бре, имаш ли још од ове ракије?

КАФЕЦИЈА

Има, има.

РЕШИД БЕГ

Доћи ће моји момци и даћеш им двадесет-тридесет ока.

КАФЕЦИЈА

Хоћу, хоћу.

САРОШ

(Нази узбуђено и досећајући се): Шта је? Шта је? Да ниси нешто?

Цигани свирају: »Мекам«.

СВИ БЕГОВИ

скупљају се око њих.

НАЗА и САРОШ

(остају сами у једном углу позорнице).

НАЗА

Ђути! Је л' сам ти сестра?

САРОШ

Јеси.

НАЗА

Па зар сестра сме да пусти да јој се брат убија и упропасти?

САРОШ

Сад ме уби. Где си, за Бога, била?

НАЗА

Тамо где сам требала. И добро је што сам била. Али ме не прекидај. Морам да се журим да стигнем дружину. Дакле, када поче зора, као што знаш, ја се изгубих. Одох право тамо. Код Стане. Знам да рано устаје.

САРОШ

Код ње. Сад и она зна. Сад ме сасвим...

НАЗА

(ужурбано): Стана за мене главу даје. Једном ја сам њој главу сачувала, када је неке буле још хаџи-Стевану довела. И да не рекох да сам то ја учинила, убили би је, а бегови на мене нису хтели, јер веле: »Зар и на Циганку руку да дижемо? То јој је и занат, она и наше и њине жене...« Ја Стани све испричах, а она се смеје, вели: »Баш

снашке није љута, још је веселија, смеје се.« Оде горе код ње. Отуда чујем смех и речи: »Луд ли је, луд?« Врну се Стана и рече ми: »Иди и кажи му нека не прави тамо по механи којешта. А може да дође кад хоће. Ето сутра, ако хоће, нека дође. Само доцније. Ја ћу да га дочекам.« И сад ти право кући и испавај се.

Песма и игра:

*Мемете, море, Мемете,
Три села викав на тебе,
Четврто село Кулино:
Колико ли им обљуби
Све младе жене неротке
А и убаве девојке!
Мемете, море, Мемете,
Докле ће викав на тебе?*

По свршеној игри бегови, Цигани и чочеци одлазе.

САРОШ

(оде за њима).

ЧЕТВРТИ ЧИН

Ч

ује се песма и свирка ага који пролазе поред куће Ташанине.

Ташанина соба. У велико дан. По соби послује Ташана. Мало дубље забрађена шамијом, да јој прашина не пада на косу и лице, обучена у свакидање одело, само у јелеку, сасвим незакопчана, без појаса, већ између јелека и шалвара велика раздаљина.

Улази Стана.

ТАШАНА

(не прекидајући намештање):

Стано, шта је? Јеси све спремила?

СТАНА

Хм, хм! И момци већ однеше ручак аргатима на њиву. А како је леп дан и биће врућина, децу сам послала с Диком у башту да се тамо играју и у реци брчкају.

ТАШАНА

(уплашена): А вода, да није дубока?

СТАНА

Како »дубока«? Пресушила па не можеш ни извор да нађеш. Него, нека се онако гола на сунцу играју. *(С подсмехом тајанствено):* Неко дошао!

ТАШАНА

(не прекидајући посао): Ко?

СТАНА

Па знаш, Сарош.

ТАШАНА

(радосно): Е, је л' се истрезнио?

СТАНА

Море изгледа да није ни био пијан. Сав се некако изгубио, помео.

ТАШАНА

Добро, нека дође. Само да ми опет којешта не говори.

СТАНА

Море како! Кука и моли... Само да му опростиш. *(Одлази.)*

ТАШАНА

(прилази огледалу, шамију јаче разгрће, да јој се види више лице и коса; јелек боље закопчава и више диже шалваре, да ближе дођу јелеку; седа на миндерлук).

Улази Сарош.

САРОШ

(не сме даље да крочи): Добро јутро! Смем ли?

ТАШАНА

Море, улази!

САРОШ

(несигурним кораком корача).

ТАШАНА

(показује му на миндерлук): Седи.

САРОШ

Зар и да седнем? *(Бојажљиво, даље од Ташане, полу седајући клече.)*

ТАШАНА

Шта је? Јеси се испавео, одморио? Шта је то ноћас било? Опет твоје. Опет си почео.

САРОШ

(снуждено): Завршио сам, нисам почео.

ТАШАНА

(у иронији): Па онда у свет?

САРОШ

У ђубре а не у свет.

ТАШАНА

Де, де, па толико. *(Виче на улазу):* Стано!

Улази Стана (са послужавником с пићем и кафом.)

СТАНА

Ево, ево. Знам зашто ме зовеш. Ево за нашега Сароша.

САРОШ

(мрачно): Терај комедију.

СТАНА

(ставља послужавник између Сароша и Ташане. Сарошу): Камо тај дуван?

САРОШ

(вади из појаса кутију с дуваном и пружа га Стани).

СТАНА

(узима): Што ти руке дрхте? Шта је опет тамо ноћас било?

САРОШ

Када знаш, што ме питаш?

СТАНА

(савивши цигару и спремајући се да пође): Па, снашке, ако немам шта још, да идем у комшилук мало. Звала ме она Сута, болесна је. А и деца су отишла да се играју. Слуге и слушкиње сви су на послу, по башти.

ТАШАНА

Иди, иди. Али иди прво и доведи децу, бојим се да се не удаве.

Стана одлази.

ТАШАНА

(показује Сарошу на послужавник): Узми и служи се.

САРОШ

Боље куршум у чело него послужење и кафу.

ТАШАНА

(храбрећи га): Де, де, узми. Ево и ја ћу да узмем. Какав куршум, какав свет! Него ето, већ ниси млад. Када се разболиш, легнеш, куда ћеш и шта ћеш?

САРОШ

Ох, бре, Ташана, колико си добра! Ох, шта ћу, куда? Па добро: куда? »Дигни се!« »Стани!« На шта? Да се дигнем, да станем? Треба да има на нешто да се ослоним. Да имам бар занат. Без оца, без матере а мали, слаб, неспособан за занат, могао сам само код бербера да послужујем госте и ту останем. И то је била моја несрећа. После, научих у тамбуру да свирам и певам.

ТАШАНА

Па где и од кога научи толике песме?

САРОШ

Па ту, у берберници. И наши и ваши трезни долазе да се брију само пред велике празнике, а у остале дане већином пијани су; или се ту опију, чекајући на ред и поручујући пиће из кафане. Ја сам им доносио и служио их. Доцније, кад сам поодрастао, научио уз шаркију песме од њих, доносећи им пиће, ја сам од сваког по мало испијао да би ми боли глас био кад почнем да певам и свирам гостима, да код газде место што боље утврдим и што више муштерија привучем.

ТАШАНА

(са саучешћем): Тешко теби! А дом, кућа?

САРОШ

(грцајући): Никада. Никада постеља. У берберници, на клупи, да се је увек ширио од мене мирис од помаде, мазања, сапунице. И не научивши занат, због мог

певања, почеше сви наши бегови да ме воде на весела, бекријања, као и ваши богаташи. Нисам имао за шта да се бринем. У свакој кафани имао сам бесплатно јело и пиће и постељу, јер сам био добар мамац за госте, које ћу својом песмом да скупим да што више потроше.

ТАШАНА

(узрујана, потресена): Црни Сароше, црни! *(Устаје и хода.)* Али ипак, твоје је боље. Сам си без игде икога, али бар си био свој. Што си желео то си учинио. Куд си хтео тамо си ишао, певао, пио. Али има и теже, страшније самоће.

САРОШ

(уплашено): Како: теже, страшније самоће?

ТАШАНА

(све узрујанија): Остави. Да, има самоће које су најстрашније. Бити сам, а не бити свој. Ето ја? Када сам ја била своја?

САРОШ

»Своја«? Увек! Ташана, чувена, велика. У својој кући и то у каквој кући! Опкољена фамилијом, родом, оцем, мајком и децом. Куд год прођеш, куд год одеш, сваки ти се диви, поштује. И има за што да ти се диве.

ТАШАНА

(узрујано, бесно): Ох то, не то. Велика, чувена Ташана. Али то нисам ја. Нисам никада била ја, своја Ташана. Увек нечија.

САРОШ

(у чуду): Како »нечија«?

ТАШАНА

(гневно): Тако: нечија, туђа. Тако. Као девојка: Ташана, лепа кћи газда-Младена. Као удата, чак ни жена свога мужа, него Ташана, снаја хаџиСтевана. Када сам била грљена и љубљена, опет не као Ташана него као венчана жена. Ни мајка није смела да ме воли, колико ме воли, бојећи се да се не осрамоти; ни отац, бојећи се да се не понизи. И када сам ја, ја, Ташана, могла да волим, да имам што желим? Никада!

САРОШ

Ташана, то је нешто много код тебе.

ТАШАНА

Сутра, кад ми деца одрасту, неће смети да ме воле колико ме воле, неће смети да ми безбрижно леже у крилу, завлаче руке у недра, косу, бојећи се да то није у реду и да то не доликује. И ето, зато сам тебе толико чувала, радо помагала. Олакшавајући Твоју самоћу, осетила сам да тиме ублажавам и своју. *(Седа, изваљује се.)* Ох, није ми требало сада ово да казујем. Толико ми је сада тешко! Ох! *(Око врата се разузурује и задиже шамију изнад лица да се расхлади.)*

САРОШ

(потресено): Зашто, Ташана, зашто није требало да ми ово кажеш, да ми се изјадаш? А не знаш колико си се тиме подигла. Ох, Ташана, па ти си била исто тако, као и ја, сиромашче.

ТАШАНА

(са захвалношћу): Да, сиромашче, и то какво. До смрти, без наде. Па и та смрт што већ не дође! Ох!

САРОШ

(прилазећи, седа до ње): Не смрт, Ташана! Каква смрт? Ходи! Прибери се. Одмори. *(Хвата је за руку.)*

ТАШАНА

(малаксала, готово клонула, трза руку али је оставља): Болна сам. Уморна.

САРОШ

Одмори се, одмори! Ево, наслони се на мене. Не бој се ништа. Наслони се на мене. Сиромашче нека се ослони на сиромашче. *(Прислања се обгрљујући је к себи.)*

Улази Мирон.

МИРОН

(загледајући иза себе, у двориште): Ама, како то да ме нико не сретe, да никога нема? Да нису нешто деца болесна, па сви око њих горе на окупу?

САРОШ

(ужаснут, скаче).

ТАШАНА

(клоне).

МИРОН

(сасгледавши је устукне пренеражен): То?! Ово?!

САРОШ

(кријући главу лактовима поред Мирона пролази и одлази).

ТАШАНА

(клечећи): Дедо! Дедо!

МИРОН

То? Ово?!

ТАШАНА

Саслушај... Уморна сам, болна.

МИРОН

(показујући на њену собу): Иди тамо!

ТАШАНА

(вукући се одлази).

МИРОН

(сам): То? И још са невером! (Хвата се за главу.) Пих! (У грчевитом смеху): Аха-ха! Па, Мироне, Божји угодниче, владичин намесниче, први духовниче, тако ли ти твоју паству чуваш, на добар пут изводиш, у вери праведних отаца учвршћујеш? А за ту веру толике главе падоше, толики људи на кочевима душе испустише, па и сада толике комите и хајдуци своје животе жртвују! А ти, Мироне, уместо да их учвршћујеш у вери и чистоти, ти их гураш у наручје невери! Ослобођаваш младе удовице од црнине и строга живота, да би се бациле невери у загрљај, а крв и веру поганиле! Ох, Мироне, не Божји угодниче већ развратниче, блудниче! И то гори него обична подводачица, Наза Циганка, која бар хлеба ради подводи, а ти најгори... себе ради!... Као велиш: када је ја не могу имати, јер то не допушта чин, име, онда ослободићу је црнине, пустићу је у живот да се с другим проводи, да је други грли и љуби. Их, их, колико си покварен, Мироне, и то душа ти покварена! И сад куда? У цркву не, пред распеће не, са амвона придики не! Зар свештенике, моје млађе, да упућујем како треба своје парохијане, паству, чувати у вери и чистим животом живети, повучено, у својим кућама, дане проводити... — а моји свештеници, ма да ми у очи неће ништа рећи, али ће се међу собом погуркивати и шапутати: »Да, да као што ти изведе Ташану из црнине и пусти је Турчину, невери, у руке«. (Очајно): Ох, изгубих све: име, углед... И сада куда? У манастир? Не! Тамо су сви од мене млађи, и они ме не могу примити за млађег од себе, за слугу свога. Куда? Ах, знам: на гробље ћу! Тамо мртве да опевам и себе, као већ мртвога, сахраним. (Задубљен у мисли седи на миндерлуку.)

Улази Младен са братственицима.

МЛАДЕН

Дедо, тражисмо те тамо у цркви, па када те тамо не нађосмо, дођосмо овамо, јер знамо да, по обичају, свраћаш овамо да децу видиш. Знаш, ми овде, у вароши, помешали се са неверијом, па толико строго не водимо рачуна о вери и обичајима; али ови моји, тамо у брду, боље воде рачуна. Сишли и дошли, па ми кажу да ових дана треба трогодишњи помен зету — покојнику дати. Па ето дођох с њима да те питам: кад и у који дан пада?

МИРОН

Какав: »парастос«, »помен«? Ко ме за душу?

МЛАДЕН

(зачуђено): Дедо, што питаш тако? Па знаш: парастос мом зету, хаџи-Стевановом сину, који је умро пре три године.

МИРОН

Њему ли? Кћи твоја не сме дати парастос.

МЛАДЕН

(зачуђеније): Како то, дедо?

МИРОН

(значајно): Срете ли Сароша?

МЛАДЕН

Јест, на крају улице.

МИРОН

Из кафане ли је изишао?

МЛАДЕН

Кафана је још била далеко.

МИРОН

А из чије куће он може у овој махали да изиђе, ако не из ове?

МЛАДЕН

(посрће).

МИРОН

Ето ти! Јутрос, овде, дат је парастос, помен покојнику. Овде, ено тамо, затекао сам њега и њу, твоју и нашу Ташану, у загрљају. *(Полази.)* Ох, и сада ето помен и леп спомен подиже му она са Сарошем. *(Одлази.)*

МЛАДЕН

(братственицима): Па?... Чусте ли? Па?...

ПРВИ БРАТСТВЕНИК

Глава мора за образ!

СВИ

Глава за образ!

МЛАДЕН

Имате пушке, коње...

ДРУГИ БРАТСТВЕНИК

Ти знаш да ми кријемо, али без оружја нигда не идемо.

МЛАДЕН

Е, сада пушке, и на коње, па ма у којој кафани, ма наспред чаршије, ма где да га нађете — његову главу! Нек се памти на чији дом, кућу насрну!

СВИ БРАТСТВЕНИЦИ

(одлазе журно): Његову главу!

МЛАДЕН

(сам): А ја, ох, ја идем отрова да нађем... и да јој га ја, рођени отац, дам у руке. *(Нагиње се ка дворишту и виче):* Димитрије.

ДИМИТРИЈЕ

(из дворишта): Сад, газда!

Улази момак Димитрије и уплашено стаје пред Младена.

МЛАДЕН

(мрачно): Затворите капицике, капију, и никога не пуштајте из куће, нити у кућу, док ја не дођем. Главом ми јамчиш!

У то се чују први, ретки пуцњи пушака, халакање испод прозора. Бат ногу, бежање и узвици: »За Сарошем јуре да га убију! Ухватили га код Ташане и сад хоће његову главу!« Чаршија се затвара. Свет бежи кући.

МЛАДЕН

(пролази уз грчевити смех): Тако, браћо! Тако!

Осветите ме. Главу за образ! Ја сам већ мртав али бар да ми се кости у гробу не преврћу. (Оде.)

ДИМИТРИЈЕ

(оде за њим).

Пауза.

Улети Стана и нариче.

СТАНА

Куку, снашке, куку, снашке!... Крв ће да легне. Већ цела варош узбунила се. Турци полетели да га бране од ових наших.

Истрчи Ташана.

ТАШАНА

(одлучно): Ћути! Иди одмах нађи Сароша, и кажи му: кола, коње да доведе и одмах одазде да се бежи.

СТАНА

(пође и враћа се): Да идем, идем... али можда ће и моја глава отићи ако чују да сам га ја овамо увела, пустила.

ТАШАНА

Не бој се! Пре ће моја него твоја!

СТАНА

(одлази).

ТАШАНА

(сама себи): Свршено је. Мора се. Куда? Не знам. Нећу о том да мислим. О томе нека он ми сли. *(Ослушкује.)* Да ли већ долази?... Чекај, с децом да се опростим. Али не. Не смем да их загрлим, ижљубим. Моје су руке нечисте: оне више не припадају само њиховом оцу. Али могу децу бар кроз рупе на вратима да последњи пут видим. *(Прилази отворима и кроз отвор гледа):* Слатка моја децо! Погле како се играју. Ништа не слуте. Чекају да им нана дође. А нана им никада, никада неће доћи! Ах! Када буду порасла, деца моја, о нани ће само зла слушати... Гле оног старијег шврћу, како ми паметно око има и лепу округлу татину главу... *(Окреће се.)* Још га нема да ме води, да бежимо далеко у свет... Хајде да се обучем и бошче спремим за пут. *(Облачи се и везује бошче.)*

Утрчи Ката и још са улаза кука и нариче.

КАТА

Куку, куку! Ташана, црна ћерко, шта учини?!

ТАШАНА

Што учиних, учиних!

КАТА

(гледа повезане бошче и обучену Ташану): Па куда сад?

ТАШАНА

У неврат!

Улази прва слушкиња.

ПРВА СЛУШКИЊА

(уплашено): Газдарице, ено црни се капија и двориште.

Улази друга слушкиња.

ДРУГА СЛУШКИЊА

Све хаџије и половина чаршије наших долазе.

КАТА

(журно): Ташана, склањај се у дечју собу.

ТАШАНА

(побегне).

На степеницама чује се бат и кркљање многих људи. Испред свих улази хаџи Риста.

ХАЏИ РИСТА

(ходајући по соби): Кућо, ко те опогани? Ко ти црн образ удари? Ко у ову собу, где се скупљале владике, држала молепствија, осуђивало који ће паша, који ће крвник између наше невере да буде убијен, смакнут, па ко сад све то, баш са невером, опогани? *(Седа, око њега хаџије и остали.)*

ХАЏИ РИСТА

(тапше рукама).

Улази Стана.

ХАЏИ РИСТА

(се подбочи пред њом): А ти, кучко селска, ти беше провадацисала да се опогани ова наша света кућа?

СТАНА

(пркосно): Ако сам сељачка, нисам погана, нити сам штогод опоганила! *(Доноси послужење свима.)*

ХАЏИ РИСТА

(презриво): Бит! Где ти је снашка!

СТАНА

Снашка? Болна.

ХАЏИ РИСТА

»Болна«? Доведи је овамо.

СВИ

А — а — а!

ХАЏИ РИСТА

Сад ћемо да је оздравимо.

Улази Младен.

МЛАДЕН

Дођосте ли?

СВИ

Дођосмо.

ХАЏИ РИСТА

Како да не дођемо, кад нама више ни у чаршији, па чак ни у цркви места нема. Кад ви, а највише твоја кћи, толико нам образ зацрните, да не смемо у чаршији трговине да отворимо.

СВИ

Јест, хаџи-Ристо!

ЈЕДАН ОД ТРГОВАЦА

Јутрос отварам дућан, а оно куче турско, Мехмед бег, што му се месо натраг кроз чакшире види и што му хлеб на вересију дајем, прође покрај мене па лану: »Хеј! Чусте ли ви за вашу Ташану и нашега Сароша?«... А како је горе »у меџлис« — усред вароши? — Не смемо ни да привиримо тамо.

МЛАДЕН

(седа на миндерлук и таре знојаво чело): Осветићу ја све то крвљу.

ХАЏИ РИСТА

Еј, Младене, синко, је ли ти ја говорих да твоје дете није било за овакву кућу, за овакву стару хаџијску кућу. Ви сте скоротечници, јер сте скоро из села дошли и случајно постали газде. Истина, јесте поштени и вредни, али нисте хаџијски, од старина, као ми. Да, искрено ти говорих: Ташана није била за овакву кућу.

СВИ

Није била.

МЛАДЕН

Па кад није била, неће ни бити! *(Полази ка дечјој соби и виче):* Овамо ти!

Излази Ташана убијена. Прилази руци Младену; овај забацује остраг. Ташана се окреће хаџијама да и њима пољуби руке; тако исто и они забацују руке за леђа.

МЛАДЕН

(са највећим напором се савлађује; вади из силава увијен отров и пружа га Ташани): Ето, татко ти донео дар, да те дарује; да тамо у собу идеш, попијеш и — свршиш.

КАТА

(која је дотле нички лежала, скочи, Младену): Не, човече, јединче нам је!

МЛАДЕН

(одгурну је, хоће ногом у главу да је лупи): Петом ћу ти главу разбити! Због тебе сам и дочекао да ми сад образ гори. Док сам био у брдима, међу својима, ти сваки дан: »Хајде да сиђемо у варош. Видиш, Ташану, јединче, у какву ће се лепоту развити, па зашто овде, у селу, да вене и суши се?« А сад? С невером...

КАТА

(окреће се хаџијама, у очајању): За Бога, људи Божји! Какви су то образи? Какве »невере«? Па у цркви сваки дан слушамо како се говори: »Љубите своје ближње, као самога себе.« Па одкуда он није, и ако друге вере, а оно баш ближњи; комшија нам је био, ту се родио, одрастао.

ХАЦИ РИСТА и ОСТАЛИ

(као перући са себе): Не знамо ми то, не знамо.

МЛАДЕН

(решено Ташани): Спремај се да одмах умреш.

КАТА

(врисне).

ХАЦИ РИСТА

Не, Младене, не толико.

СВИ

Не толико.

МЛАДЕН

Како: »не толико«? Док ваше кћери са беговима и пашама ашикују и копилад у реку бацају, сви кажете: »То ништа није! Раја смо! Мора да се трпи!...« А кад моја кћи са Турчином згреши, сви гракнете: »Није хаџијска, није из старинске куће!« Сада ћете ви видети како баштован свој образ брани... Овамо, Ташано, отров овај пиј!

ТАШАНА

(се одупире да узме отров).

Из даљине се чују пушке и халабука.

Улази један братственик.

БРАТСТВЕНИК

Младене, побеже нам Сарош. Бегови га опколили и на коњима одјурили с њим. Не могосмо да их стигнемо. Ови наши брдски коњи ситни, а њихови хатови, па ни пушком да их догнамо. Одведоше Сароша у Куманово.

ХАЦИ РИСТА

Бре, бре! Сада ће наша срамота по Куманову, Скопљу, Велесу. Нећемо смети ни по трговину, ни по својим родовима и фамилијама ићи.

ТАШАНА

(разрогачено, пренеражено): Побегao, оставио ме! *(Пружа руку оцу):* Дај отров!

МЛАДЕН

(изван себе од срамоте и беснила): А, дакле, ти си га и волела... није он тебе на силу, изненада? Сада не дам отров! Сада ћу ја, твој отац, да те убијем, посред груди, које је он опоганио.

Улази Мирон.

МИРОН

(Ташани): Иди тамо.

ТАШАНА

(одлази у своју собу).

МИРОН

(једном трговцу): Иди у цркву и кажи клисару да ми доведе Парапуту.

ТРГОВАЦ

(одлази).

МИРОН

Знао сам ја то и зато потрчао. Знао сам ја то, чим сам чуо пуцњаву између њих и наших, да ако тамо неће крв пасти, мораће овде. Па зар крв, крв и само крв?

ХАЏИ РИСТА и ОСТАЛИ

Па, дедо, не знамо... нисмо...

МИРОН

Добро сам дошао да видим, јер би ви после, као увек, пошто ког силом отрујете или убијете, изговарали се како нико није знао, ни слутио, већ се он сам ноћу отровао, убио.

ХАЏИ РИСТА

Па нешто мора да се сачува... вера и Бог.

МИРОН

Зар је Бог и вера за крв? Зар Бог хоће крв на земљи, а не животе? Чујте ме: проклећу вас.

СВИ

Не проклетство!

МИРОН

Проклећу вас, што веру и образ у крв претварате. Проклећу вас, да вам ни чукур-унуци главу не дигну, у цркву не уђу, у столове не седну. Проклећу вас као што сам и себе проклео и упропастио кад сам овамо дошао, да ово све дочекам и видим. Јесте ли мислили на децу, кад сте хтели да им мајку уништите? Пилићима квочку нико не може да замени а камо ли детету матер. Зато она мора да живи. Али да би свој грех испаштала, била кажњена целог живота, овде, у овој кући, има Парапуту, онако унакаженог, блатњавог, што се ваља по улицама и спава по камењарима и под плотовима, да негује и двори... Прво њему хлеб да дâ, па онда она да узме. Прво њему воде да дâ, па онда она да пије. Прво њега да покрије, утутка, утопли и успава, па онда себе. И тако целог живота.

ХАЏИ РИСТА

Страшно, дедо. Тако грднога, црнога од земље, неговати и чистити! Ја и кад га сретнем, ма да је и то Божји човек, Божја душа, а ја се по два три сата гадим.

МИРОН

Зато ће њен грех бивати мањи. Што веће испаштање, мучење, грехови су мањи. (*Хаџи-Ристи*): Ти ћеш одавде да одеш право до попа Манасија, као најстаријег и најписменијег, да узме црквене књиге и донесе ми на гробље, да му предам рачуне, јер одавде право на гробље идем, гробљански да сам свештеник и чувар, јер у цркву више не смем.

ХАЏИ РИСТА и ОСТАЛИ

Не дедо, не!

МИРОН

Свршено је. Мртав сам и идем међу мртве. Ви, тутори, чујте: Ја у име духовне власти која ми је Богом дана, попа Манасију постављам за старешину ваше саборне цркве. Примате ли?

ХАЏИ РИСТА

Што Бог преко нашег духовника нареди, не да примамо, него смо и благодарни.

ХАЏИЈЕ

Благодарни смо, дедо!

Улазе Арсеније клисар и Парапута.

АРСЕНИЈЕ

(*води Парапуту*): Дедо, ево доведох Парапуту. ПАРАПУТА

(*кад види све у соби, почне да узмиче*): Жиж, жиж, изгорећете Парапуту!

СВИ

Нећемо, нећемо, Парапута.

ПАРАПУТА

А једете ли земљу? Сви сте земља.

МИРОН

(*прилазећи Парапути*): Не бој се, ја сам ту. (*Клисару*): Што му ово не повади?

АРСЕНИЈЕ

Не смем, дедо. Убиће ме овим камењем. Ти знаш, да му само ти можеш узети.

МИРОН

(чисти Парипуту од земље): И где оволико земље и блата нађе? Сав се земљосао. *(Вади из његових недара камење и земљу.)*

ПАРАПУТА

Је ли за Свету Богородицу то узимаш од мене и чуваш?

МИРОН

(чистећи га): Да, да, за Свету Богородицу.

ПАРАПУТА

Е, добро, за њу ја збирам и просим.

МИРОН

(нађе у Парипутиним недрима комађе хлеба које му фурунције дадоше и пружа му): Зашто ово не поједеш?

ПАРАПУТА

И то је за Свету Богородицу. Све је за њу, а ја земљу једем.

МИРОН

(крстећи га по лицу, те му руку Парипута љуби; узима га за руку и доводи крају собе): Ходи. *(Хоће да га посади на миндерлук):* Не бој се. Седи. Ја идем на гробље и од сада тамо ћу једнако бити, и зато ти у цркву више нећеш моћи; неће имати ко да те чува, већ ћеш овде. Слушаш ли, разумеш ли ме?

ПАРАПУТА

(трепћући, гледа побожно у Мирона): Хм, хм. Слушам. Ти и Бог, дедо.

МИРОН

(посади Парипуту да седне): Седи ту. *(Доводи Ташану):* И сада ова, не жена, него мајка, она ће ти друга мајка бити. Она ће те хранити, чувати, неговати. *(Ташани):* А ти, ево ти овај Богом наказани, али за то Божји човек. У аманет ти га Божји остављам. Али да се ниси усудила да га било глађу, било жеђу мучиш и мориш, да што пре умре, да га се што пре отресеш.

ТАШАНА

Ох, зар ја, дедо?

МИРОН

А ја полазим за увек на гробље. Мртваце да опевам, с мртвацима да живим.

ТАШАНА

Мироне, Мироне, брате! Буд себе, што тебе толико упропастих!

МИРОН

Крст није лако носити, да би човек могао бити човек. (Осталима): Сад хајде. Ја на гробље, а ви вашим кућама. Овде се нема шта више.

СВИ

(крстећи се побожно, одлазе).

ТАШАНА

Не бој се ти мене, Парапуто. Чуваћу те ја.

ПАРАПУТА

Не бојим се. Јер и ти си земља као и ја.

ТАШАНА

Ох, јесте. Земља и то каква страшна, црна земља.

ПАРАПУТА

Земља! Земља!

ПЕТИ ЧИН

ПОСЛЕ ТРИДЕСЕТ ГОДИНА

С

леве стране некадашња, на свод, јака, велика капија хаџи-Стеванове

куће, сада већ готово сва иструлела. На њеним гломазним, отвореним крилима неке даске већ до пола изломљене, да се може, и када је затворена, особито пас и ситна стока слободно провлачити. Из њеног крова штрче греде, размакнуте и откинуте шиндре, са тек по којом од маховине већ зеленом ћерамидом. Ћерамиде стоје тако нахерено и слободно висећи, да чисто прете да падну за врат. Ниже капије, од некадашњих амбаров и штала стоје изваљени дуварови, плотови, са испуцалим и извученим, разбацаним пружењем. Под њима виде се из земље велики каменови са старим попречним гредама на којима су амбарови лежали.

С десне стране, од некадашње толико велике двоспратне куће са читавим редом соба, види се само крај од неколико Ташаниних соба, чији су прозори готово запушени густим решеткама. У те собе пење се степеницама. Ниже степеница види се Парапутина кућица. Проста, четвртаста озидана соба са јаким вратима.

Средина била је некадашња башта са старим клупама, редовима шимишрова, црним, рачвастим шамдудовима и другим дрвећем. У дну баште назире се некадашњи шедрван, пресушио, зарђао. Иза њега, по остатку старог зида вије се ладолеж из кога вуре трошни, земљом и травом покривени каменови. Од свега само што на старој чеши течне вода и до ње види се како се скоро засађена и негована младица јабука, са својим правим пружењем и сочним лишћем, свеже лелуја. Цела позорница, иза капије, баште и куће, сва је пресечена новим зидом. Више капије, у почетку зида, стоје мала вратанца, капиџик, а остали зид је прав, пола од цигле а пола од летава, обојених, после ослобођења, народном бојом; црвено, плаво, бело. Кроз тај зид од летава виде се нове, по плану подигнуте куће Ташаниних синова. Једна тек довршена, још са обешеним даровима који се лелујају. Између кућа види се нова, засађена башта са правилним редовима младог дрвећа. Иза њих назире се такође нове штале и амбарови, од дасака и покривени новим цреповима.

Јутро. Двориште чисти слуга Јован. Рије лопатом блато. Испред чешице избацује шљунак и рашишћава пролаз бари. Из куће силази слушкиња носећи велике тешке ћилимове, да их растресе и испраши.

ЈОВАН

(слушкињи):

Је ли умала хаџика?

СЛУШКИЊА

(и не гледајући га): Па ти знаш када она устаје. Знаш да је одавно већ умала и сада спрема Парапути јело. *(Погледа у Парапутину кућицу. Види да је празна. Уплашено):* Па њега нема, море!

ЈОВАН

(као ситећи се): Нема, дабоме! Натрпа око себе све крпе и камење што нађе, и ухвати маглу.

СЛУШКИЊА

(показујући горе на Ташанину собу): Црни Јоване, знаш ли шта ће бити када види да га нема?

ЈОВАН

(на сав глас, као нешто што му се одавна накупило): Па не могу ни ја, брате. Откуда могу сваки дан да га пазим? А и право да ти кажем: већ ми је гадан. И не може се више. Ово није једна и две године, него ко зна колико ће бити. Хајде што ја, као слуга, порад хлеба, морам овде служити, и на њега, Парапуту, пазити, али како она може? Како се њој не досади да само нега двори, чува?!...

СЛУШКИЊА

(с досадом): Остави то, остави. Ти сваки дан, свако јутро, само то па то: »Како може да га гледа, како јој се не досади?« Шта ти знаш? Можда се за севап, за спас душе своје, заветовала, да не би он умро негде на друму, у пољу или од глади?

ЈОВАН

(увређен, прекида је): Е па ако је и за севап, за душу, онда је доста година, две, па и три, а не цео век. Откада је већ са њим, и са њим ће и у гроб. Па ако хоће да он не умре на улици, од глади, онда ено јој село и чивлуци, и што га тамо не да, да га чивчије чувају и хране? А не овако: сама она да га храни, пере, чисти; сама ноћу да долази и гледа да се није открио, да не би назебао, као да га је, Боже ми опрости, сама она и родила. *(У ватри):* Па, бре, брате, овакво наказно човек и да роди, па ипак не може да га толико чува и толико надгледа, као она.

СЛУШКИЊА

(и не слушајући га): Та остави!... Него, цео дан ту седиш и истежеш се, па зато можеш о томе и да мислиш.

ЈОВАН

(прекида је показујући на Парапутину кућицу): Та цео дан бих волео орати и копати, него што морам на њега пазити. Не знаш ти, да се од страха излуди! Буд морам да га чувам, туд морам и све камење, што са собом донесе, да извлачим и склањам. И то с муком, тешко, јер он неће да легне на постељу и душеке него на земљу и на то своје камење, којим хоће тобож да се брани кад почну да га »пале«. И то његово лудило да га једнако потпаљују и да ће он жив изгорети, то га једнако држи. И зато морам готово целу ноћ испод њега то камење полако да извлачим и склањам, да не би — кад, по обичају, ђипи и почне (тобож се упалио!) од себе све одело бацати — да не би бар то камење око себе имао, те њим или себе осакатио или овамо мене ударио. А опет, кад види да му нема његовог камења, тек онда сасвим побесни, излуди. Тада го истрчи и показује на калдрму и, ево, видиш, из ове старе, тако збијене калдрме почне рукама камење вадити и, тобож бранећи се, бацати на све стране, ударати куд стигне, да све пршти и одскаче, и дере се кроз ноћ: »Жиж! жиж! хоће Парапута да изгори!« А нико не сме да му приђе. Нико да га умири, док се она, хаџика, горе не пробуди и не сиђе, и само она сме да му приђе и да га умири. А и она једва га умири, једва га поново доведе, положи у постељу, покрије, и утутка. И док год он не заспи, она седи крај њега... И тако сваку ноћ, по неколико пута. Па бар, кад није бесан, да је као сваки други, као човек. Него, и онда, леже и изваљује се где стигне. Из руку морам земљу да му отимам, јер хоће да је једе; од сваке баре да га склањам, јер неће ову чисту воду, са чешме или из тестијице што му хаџика донесе па још и лишћем запуши да би била што свежија, већ хоће баш да пије *(показује ногом бару)* овај брљак и шушњак. А хаџика, кад види, само мене грди. А не зна како је мени кад пођем да га од баре истргнем а он исколачи оне мртве очи на мене и почне да режи, да ми чисто срце стане од страха... А здрав је, здрав као вук. Никаква болест на њега неће. Све ће нас покопати и посахрањивати. И зато ме страх.

СЛУШКИЊА

(сажаљиво, подсмевајући му се): И као да сам ја овде од јуче и све то не знам, па зато мораш ти сваки дан, свако јутро, да о томе причаш!

ЈОВАН

(увређено): Не могу више, а криво ми. А највише ми је криво на њу, на хаџику, кад видим како се мучи толико око њега. И чисто воли што се мучи око њега. Чисто је сва срећнија, блаженија, што год јој он веће муке задаје. А после, и оно њено, свако јутро кад изиђе, увек једно и исто питање: да ли сам био код њених синова *(показује главом)*, јесу ли здрави, и када ће јој доћи? А зна и она да ја нисам био, као што зна да јој они никад не долазе, нити ће јој доћи. И онда ја морам увек једно исто да јој говорим, увек једно исто да јој лажем... *(Трза се, понизно, предано, тихо продужава посао, јер одозго, на степеницама, појављује се Ташана с послужавником јела и пића, спремљених за Парапуту.)*

ТАШАНА

(стара, погрбљена, али још са траговима некадашње лепоте. Забрађена је дубоко. Једва јој се очи и чело виде. У црној дугачкој колији. Око врата повезана белом, чистом марамицом. Једном руком носи послужавник а другом загрће рукаве на првој руци, да јој се не прљају од послужавника. Полако, пазећи на послужавник, силази дрхтећи од старости и иде Парапутиној кућици. У пролазу спровођу слуге, застаје): Јеси био тамо? *(Показује на нове куће где су јој синови.)*

ЈОВАН

(брзо, навикнут на тај свакидашњи одговор): Јесам. Здрави су. Младога газду сретох на капији. Поздравио те. И пита: »Шта ради мајка?« Не може, вели, да дође. Са трговцима има неки посао, шта ли. А у кући, сви су здрави. И, каже, да мало Миланче већ одавно проходило и већ говори. И већ тебе тражи. Виче: »баба«, »баба«.

ТАШАНА

(замишљено): Што га ниси донео?

ЈОВАН

Хтедох, али снашка не даде. »Немој«, вели, »још је хладно, бојим се назепшће, пошто је нешто слаб.«

ТАШАНА

(узнемирена, уплашено): Зашто, како: »слаб«? Што га не лече? *(Прекида):* А јеси ли био на гробљу? Како гробови? Горе ли кандила? Има ли зејтина? Да се није које угасило?

ЈОВАН

Све је, све је како треба. Горе кандила. Јуче сам баш зејтина однео. И дању и ноћу горе кандила. И гробови су добри. Само деда-хаџи-Стеванов гроб мало напукао, улегао, али мрамор још не попусти, те се још не познаје да се искварио.

ТАШАНА

(пролази поред Јована ка Парапутиној кућици. Али, кад виде да је празна, она се болно трза, упитно се окреће слузи и слушкињи).

ЈОВАН

(кријући се и правдајући се): Оде, хаџике!

ТАШАНА

(уплашена, иде капији): Па што га, за Бога, не чувате? Што не идете за њим?

ЈОВАН

(решено): Не смем, хаџике. Диже се, потрпа све што нађе, све крпе, све камење, и затура по појасу и кошуљи, и оде. Хтедох за њим али, бојим се, окренуће се и неким ће ме каменом можда у главу.

ТАШАНА

(враћа се, у очајању, криши руке): Ох, па бар сада иди, сад га нађи, доведи. *(Себи):* Ох, сада ће опет по чаршији, опет ће га ухватити деца, опет ће се искаљати, изгравати, а можда и главу разбити. *(Слузи):* Иди! Шта стојиш? Иди, нађи га, доведи, да се не изгуби или се где не ували у блато.

СЛУГА

(одлази).

ТАШАНА

(узима метлу, ђубровник и полако, погурено улази у Паранутино сопче. Чисти га. Односи ђубре и баца. Затим се враћа и пење у кућу).

На капиџик улази Мара, девојчица, унука Ташанина, са још неколико комиџијских девојчица.

МАРА

(вукући остале за собом): Ама хајдете! Не бојте се!

ЈЕДНА ДЕВОЈЧИЦА

(одупирући се и уплашено гледајући у Ташанине собе): Немој, немој, Маро. Бојимо се да не изиђе па да је видимо.

МАРА

Ама, није она тако страшна. И никада она не излази. Ни ја је никад не видим. Хајте. Има само још неко цвеће да узмем и пресадам у нашу башту, па ћемо после код нас, у башти, играти. И љуљаћемо се. Целог дана љуљаћемо се и певати, јер ћемо бити саме. Отац и мајка нису код куће. Отишли су на чивлук. *(Показујући главом на Ташанине собе, слушкињи):* Баба је горе?

СЛУШКИЊА

Горе.

МАРА

(отрчи у башту).

СЛУШКИЊА

Та доста то цвеће. Већ га и нема. Све покидасте.

МАРА

(враћа се из баште са цвећем, ишчупаним заједно са корењем и земљом).

СЛУШКИЊА

(уплашено): Па што га сасвим чупаш? *(Показујући на Ташанине собе):* Па после можда мене да грди.

МАРА

Кажи да сам ја.

СЛУШКИЊА

Па иди јој ти кажи.

МАРА

(полазећи с другарицама): Кажи ти само да сам ја то ишчупала и ништа се не бој. А и шта ће вама оно овде? Ми ћемо га у нашу башту пресадити. *(Слушкињи):* А да знаш како је наша башта лепа! А како ли ће још лепша да буде кад и ова друга кућа буде сасвим готова. Тата каже да ћемо онда и шедрван одавде узети. Истина, доста је стар, зарђао, али ћемо га обојити новом бојом, па ће тада тако лепо бити код нас. *(Одлази на капицик.)*

Улази Мита, унук Ташанин, шипарац али већ замомчен. Обучен у доста тесан минтан, опасан свиленим појасом, у чакширама са ногавицама, ишараним широким гајтаном. На прсима сахат са ланцем. Са фесом на глави. Види се да приликом шишања већ брије врат.

СЛУШКИЊА

О, о! Па ти баш прави момак! Да нећеш на какав сабор, међу женске, у каква ора?

МИТА

(пркосно): И хоћу. Него да идеш горе и баба да ми да пара.

СЛУШКИЊА

Па што не потражиш од оца?

МИТА

Нећу он да ме зна. Него баба нека ми да пара. Ти јој кажи да сам ја долазио и тражио пара, и она ће ти дати.

СЛУШКИЊА

Па кад је луда нека вам даје. Нико неће да од ње иште, да јој само не би долазио. Па и кад је болесна, нико од вас да дође да је посети.

МИТА

(спази до чешме младу јабуку са правим, младим гранама. Прилази и најлепшу грану, којом се продужава стабло, ломи и чисти јој лишће за штап.)

СЛУШКИЊА

(уплашено): Па зашто, бре, то изломи? Знаш ли да хаџика то годинама залива и гледа како јој расте и напредује?

МИТА

(швићкајући се по листовима том граном): Ја! А шта ће вам? *(Полази.)* Него молим те кажи јој за паре. И нека ти она да. Па ћу ја после да навратим и од тебе да узмем. *(У поверењу, молећи је):* И знаш шта још? Молим те *(показује на капију)* не затварај ноћу капију, ако се ноћу задоцним, па наша *(показује на капиџик)* буде затворена, да могу овде да уђем и кроз капиџик одем кући, да ме и не опазе наши. *(Одлази.)*

Улази Мирон са Арсенијем, клисаром.

МИРОН

већ обневидео од старости. У дугој изношеној мантији од простог сукна. С масном камилавком. Обрастао у браду, косу. Сав заудара на плесан, бурмут, дуван. Иза врата вири му завучен стари чибук.

АРСЕНИЈЕ

(уводећи га): Ту смо, ту, дедо.

МИРОН

(дрхтећи, поклецујући): Осећам, осећам, синко, да сам ту. И сада иди ти у цркву до намесника, па види да ли има што да ми нареди, поручи за гробље, и онда се врати да ме водиш натраг.

СЛУШКИЊА

(прилази и љуби га у руку): Благослови, дедо. *(Води га ка чешми, до клупе.)*
Изволи овде, на клупу. *(Одводи га са Арсенијем и посади на клупу.)*

МИРОН

(благосиљајући је): Благословени да сте! Па како сте, како? Јесте ли живи, здрави? Како Ташана?

СЛУШКИЊА

(услужно): Здрава је. Сад распреди Парасутино сопче па оде горе. Идем да је зовем.

МИРОН

(вади чибук иза врата и пружа га Арсенију. Другом руком барата по масном, широком џепу на мантији и вади дуван целом шаком, дрхтећи и просипајући га проз прсте): Пуни, Арсо, пуни! *(Барата дубоко по џепу и вади прашину дуванску).* Ох, опет ми нестао, опет ми неко попушио. Та, јуче напуних џеп.

АРСЕНИЈЕ

Ама, ти, дедо, ти док један чибук напуниш, сав дуван проспеш. И зато ти толико пута кажем да узмемо кесу дуванску, па за појасом нека ти стоји.

МИРОН

Ех, кеса! Зар може нешто од оних наших тамо божјака и просјака и да се сакрије? Ухвате ме кад задремам па ми све придигну. Ето ноћас ми сву ракију попили. Пробудим се, пипам око себе а оно пљоска празна. И зато нећу дуванску кесу, јер са кесом сав ће ми дуван украсти, а овако, кад ми из џепа краду, бар ми прашина остане.

Силази Ташана, вођена и придржавана слушкињом.

АРСЕНИЈЕ

(на уво Мирону, као глувом): Ево хаџике, Ташане. *(С поштовањем повлачи се у страну.)*

МИРОН

(покушава да се дигне и пође јој у сусрет).

ТАШАНА

(зауштавља га прилазећи му): Нека, дедо, нека, не мучи се.

МИРОН

(јадикуюћи): Ето, Ташана, ето већ не могу ни да се дижем.

ТАШАНА

(љуби га у руку и стаје преда њ понизно, немарно): Благослови, дедо!

МИРОН

(узрујан): Благословена да си ми! Па како си ми? Како живиш?

ТАШАНА

(учмало): Па...

МИРОН

Можеш ли?

ТАШАНА

Па и може се, и мора се.

МИРОН

Мора, Ташана. Ето ја једнако молим Бога, и служим и певам за смрт, а она никако неће. *(Јадикуюћи):* А не може се више. И да ми још није кућа покојног хаџи-Ристе и твоја, Ташана, покатак до вас да дођем, ко зна шта би било? *(Пипа се по џепу, Арсенију):* Арсо, напуни ми и другу лулу.

АРСЕНИЈЕ

(показујући на његов џеп): Па нема, дедо. Отоич испросипасмо све.

ТАШАНА

(Арсенију): Иди код Јована у чаршију и кажи да ти за нашу кућу да дуван.

АРСЕНИЈЕ

(полази).

ТАШАНА

(досећа се и зауставља га): Арсо, синко, да ли где успут или тамо код вас, на гробљу, не виде Парапуту? *(Брижно Мирону):* Опет ми се, дедо, јутрос искрао, опет

некуд залутао. И бојим се да се није у какву јаругу, у какво блато заглибио, упао и убрљао се.

АРСЕНИЈЕ

Бога ми, хаџике, сад га нисам видео. Али, сигурно је на гробљу. Сигурно се опет у какав стари, већ испуцан гроб завукао и тамо лежи, пошто га ту, као бајаги, нико не може упалити. (*Одлази.*)

Граја на улици. Чују се узвици деце: Жиж! Жиж! Парапута!

Улази Јован са Парапутом (гласно му се умиљавајући).

ЈОВАН

Не бој се, Парапута! Ту смо, ту, у својој кући. И нико не сме да те пали, и нећеш ти, нећеш изгорети.

Узвици деце око капије све чешћи. Виде се како промичу поред капије и убацују овамо упаљене жижице вичући: Жиж! Жиж, Парапута!

ПАРАПУТА

(*отргне се од Јована и изван себе бежи по дворишту*): Изгоре Парапута, изгоре!

ТАШАНА

(*иде ка Парапути*): Нећеш, не! Не бој ми се! Нећеш изгорети!

МИРОН

(*са клупе*): Не бој се, не бој, Божја душо!

ПАРАПУТА

(*једнако окренут капији, баца, кида са себе одело, да би се угасио*): Запалили, запалили Парапуту! И, изгоре Парапута, изгоре! (*Окреће се и полети Ташани*): А, ти си ме запалила! Ти хоћеш да изгорим. Ти хоћеш. Тебе ћу ја, тебе! (*Сагне се и тражи по калдрми да би који камен извадио и њиме Ташану ударио.*)

ЈОВАН

(*сав преплашен, али ипак стаје између Парапите и Ташане*): Склони се, хаџике. Удариће те, умртвиће те!

ТАШАНА

(одгурне Јована): Иди ти, иди! (Прилази Парапуги): Нећеш изгорети, нећеш. Ја не дам. Не бој ми се! (Понизно сагиње пред њим главу): И ако, ево, удри ме, биј ме! али само не бој се ти! Ја сам, ја, твоја Ташана. И ја не дам, ја те чувам! ПАРАПУТА

(смирује се, клеча, хоће да падне).

ТАШАНА

(придржава га да не падне, Јовану): Дај воде!

ЈОВАН

(одлази у трем и доноси тестијцу воде и сипа Ташани у шаку).

ТАШАНА

(једном руком грлећи га, придржава Парапугу, другом га прска водом по челу и лицу): Напиј се мало. (Узима од Јована тестијцу и меће на уста Парапуги да пије.)

ПАРАПУТА

(жедно пије воде и умирујући се заноси се и хоће да падне).

ТАШАНА

(придржава га и клекнувши полаже у свој скут): Тако, сад лежи, одмори се, и не бој ми се ти... не бој! Не дам ја тебе! (Умива га по глави): Како му бију жиле! (Слушкињи): Иди горе и донеси ми какав убрус да му вежем и стегнем чело. (Јовану): А ти ми донеси јастуке и јорган да га наместим и покријем, те да се одмори, спава.

ЈОВАН и СЛУШКИЊА

(доносе из собе убрус, јастук и јорган и услужно дају Ташани).

ТАШАНА

(место своје руке подмеће под главу Парапуги јастук, кваси убрус и везује му чело, јорганом га покрива, утопљава, да му је што мекше и топлије): Тако! Не бој ми се ти. (Остаје над Парапугом клечећи до његове главе и једнако га утуткавајући јорганом.)

ЈОВАН и СЛУШКИЊА

(одлазе у кућу, горе).

МИРОН

(не могући више, потресен, устаје и клецајући полази Ташани): Ташана, да ти није много тешко с њим?

ТАШАНА

(болно): А, не.

МИРОН

(потресен, себе кривећи): Много, много ти је тешко, а за то ја сам крив, ја сам...

ТАШАНА

(увређено, горко): Ох, зашто ти, дедо, крив? И зашто ме о томе питаш, кад сам знаш: да кад њега не би било, кад не бих имала да се око њега мучим, бринем, да бих онда, овако сама, морала много да мислим. *(Потресена, опхрвана успоменама, клечећи над Парасутом заогрне се у шал):* А, ти бар, дедо, знаш да, када би мислила, морала бих да полудим.

МИРОН

(узрујано): Да, да... Не мисли! не мисли! И не треба да мислиш, да не би због тога дошла себи главе, полудела...

Улази Арсеније.

АРСЕНИЈЕ

(ужурбано хвата Мирона, да га води): Хајде, дедо! Био сам код намесника. Каже: нема ништа за тебе. И дрва не може да ти да, већ ћемо морати сучке и врбе покрај реке да скупљамо. *(Љутиито):* Бадава смо и долазили. И зато хајд! *(Љутиито вуче Мирона ка капији.)*

МИРОН

(вукући се за Арсенијем): Чекај, бре! Ама не вуци ме! Не могу ја тако брзо, тако силно!

АРСЕНИЈЕ

(одвлачећи га): Хајде, хајде! Где је чак гробље и кад ћемо тамо стићи!

